

# OOSTVLAAMSCHE

# Z A N N T E N

Mededelingen van de Bond  
der Oostvlaamse Folkloristen en van de  
Dienst voor Folkloristische Opzoekingen



35<sup>e</sup> Jaargang  
Nr. 5 - 1960  
Sept. - Okt.

DRUK. V/H AD. HOSTE. N. V  
• - GENT •

## UITGAVEN VAN DE BOND

Zijn te verkrijgen op het Sekretariaat, Oscar De Gruyterstraat, 36, Gent :

1. **Oostvlaamsche Zanten**, 11<sup>e</sup>, 15<sup>e</sup>, 20<sup>e</sup> jg. (Jaarboek), 21<sup>e</sup>, 22<sup>e</sup>, 23<sup>e</sup>, 24<sup>e</sup>, 25<sup>e</sup>, 26<sup>e</sup>, 27<sup>e</sup>, 28<sup>e</sup>, 29<sup>e</sup>, 30<sup>e</sup>, 31<sup>e</sup>, 33<sup>e</sup> en 34<sup>e</sup> jg., tegen 100 F. Van de andere jgg. zijn nog enkele losse nummers te verkrijgen tegen 20 F per nummer.
2. **Herdenkingsalbum Alf. De Cock**. (Uitverkocht).
3. **Het Stroodekkersbedrijf**, door Cl. Trefois (Uitverkocht).
4. **Geïllustreerd Feestnummer** (lustrumnr). Prijs: 10 F.
5. **Lodewijk De Vriese, Bio- en Bibliographische studie**. (Uitverkocht).
6. **Kinderspelen en Liedjes uit het Land van Dendermonde**, door Mevrouw L. Bataille-Hiel. Prijs: 50 F gewone uitgave.
7. **De Plattegrondsvormen van z.g. « Frankische » Boerderijtypen en hun geografische Verspreiding in ons Land**, door Cl. Trefois. (Uitverkocht).
8. **Register op Celis Gabr.: Volkskundige Kalender voor het Vlaamsche Land**, door Prof. F. M. Olbrechts. Prijs: 12 F.
9. **De Draak van het Belfort van Gent in de Folklore**, door Cl. Trefois. (Uitverkocht).
10. **De Tinnepotgieterij te Gent**, door Julien Boes. (Uitverkocht).
11. **2<sup>e</sup> Lustrumnummer 1930-1935**. Prijs: 36 F.
12. **Dit is die Excellente Kronyke van de Brahmisten**, (over het Teerlingspel), door Emile Andelhof. Prijs: 14 F.
13. **De Groei en de Bloei van de Arteveldefiguur in de Vlaamsche Volksziel**, door Advokaat Jos. Vermeulen. (Uitverkocht).
14. **Galerij van Gentsche Typen**, door Emile Andelhof. (Uitverkocht).
15. **De Magie van het Poppenspel**, door F. Van Es, en anderen. (Uitverkocht).
16. **Waasch Sagenboek**, door F. Van Es. Prijs: 70 F (65 F voor de leden).
17. **Jaarboek 1945 van de Bond der Oostvlaamsche Folkloristen**. Prijs: 100 F.
18. **Het Curieus en Vermakelijk Namenboek**, door Em. Andelhof. Prijs: 12,50 F.
19. **Folklore en Onderwijs**, door Lod. Hoste. Prijs: 7,50 F.
20. **August Hendrickx, Vlaams Toneelschrijver herdacht met Bloemlezing uit zijn werken**, door Fr. De Coster. Prijs: 15 F.
21. **Pastoor Constant Duvillers, Folklorist en folkloristische Figuur**, door F. Van Es. Prijs: 15 F.
22. **De Wetterse Reuzen**, door Marcel Daem. Prijs: 15 F. (Uitverkocht).
23. **Sagen uit Noord-Oostvlaanderen**, door Dr G. De Meyer. Prijs: 15 F.
24. **Een Teerlingspel in Gent**, door Lod. Lievevrouw-Coopman. Prijs: 25 F (15 F voor de leden).
25. **Inhoudstafel op Oostvlaamsche Zanten (Jg. I-Jg. XXV)**, door F. Van Es. Prijs: 30 F.
26. **Spelen mijner Jeugd**, door L. Lievevrouw. Prijs: 50 F.
27. **De Levende Folklore van het Gewest Balegem**, door M. Broeckhove. Prijs: 40 F.
28. **Weerkundige Volkskalender voor het Vlaamse Land**, door M. Broeckhove. Prijs: 180 F (140 F voor de leden).
29. **Devotie tot de Heilige Donatus**, door M. Broeckhove. Prijs: 80 F.

Het bedrag der bestelling is vooraf te storten op postrekening Nr 969.46, Bond Oostvl. Folkloristen, Gent.

Lidmaatschap Bond Oostvl. Folkloristen. Jaarlijkse bijdrage: 100 F.  
Ereleden: 250 F. Buitenland: 125 F.

# OOSTVLAAMSCHE ZANTEN

MEDEDELINGEN VAN DE BOND DER OOSTVLAAMSE  
FOLKLORISTEN EN VAN DE DIENST VOOR  
FOLKLORISTISCHE OPZOEKINGEN

Vereniging zonder winstbeïag

Sekretariaat van de Bond:

M. Broeckhove,

Oscar De Gruyterstraat, 36, Gent.

Alle stortingen te doen op postrekening:  
969.46, Bond Oostvl. Folkloristen,  
Gent.

Redaktie van Oostvl. Zanten:

F. VAN ES,

Désiré De Wolfstr., 3, Aalst.

Drs M. DAEM & J. BOES.

## Waarom ik Bidprentjes zant<sup>(1)</sup>

De laatste tijd werd wel een en ander over bidprentjes geschreven, bijdragen in dagbladen en tijdschriften maar deze zijn meestal herhalingen zonder dat er naar de oorsprong of auteur wordt verwezen en het bleef tot nu op enkele gelukkige uitzonderingen na bij algemeenheden.

Het is wel eigenaardig — of misschien logisch? — dat de belangstelling van vorsers, wetenschapsmensen zelfs, nu pas op de voorgrond treedt op het ogenblik dat een eeuwenoud en haast veralgemeend gebruik gedachtenissen van overledenen uit te reiken onder vorm van bidprentjes, vermindert. Alleen dit feit reeds zou volstaan om te beamen waarom bid-, ziele-, doodsprentjes of -zantjes, beeldekens, zerkskens, of hoe ze ook naargelang de streek worden genaamd, dienen verzameld, of, om in de folkloristische term te blijven, gezant.

In het land van Brakel, mijn geboortestreek, betekent zante (het wordt er voor niets anders gebruikt) een tuil van met enkele koren- of strohalmen samengebonden korenaren geraapt op de akkers na het pikken of binnenhalen van de oogst; zorg voor het kostbaar graan en er niets te laten van verloren gaan, liggen aan de basis van dit zanten. Geen wonder dat onder de oogsttijd alle beschikbare vrije vrouwen- en kinderhanden voor het zanten worden aan het werk gesteld.

(1) Licht gewijzigde tekst van een lezing gehouden in de voordrachtzaal van het stadsarchief te Gent, op zondag 8 mei 1960, voor de Bond der Oostvl. Folkloristen.

Dit beeld voor ogen en bekommerd om het teloorgaan van een zo uitzonderlijk Nederlands gebruik zal wellicht doen inzien waarom de aandacht vestigen op het verzamelen van bidprentjes niet overbodig schijnt.

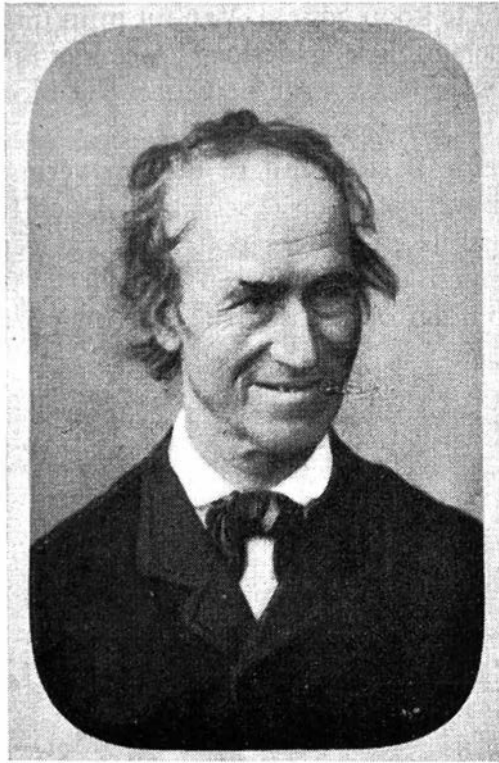
Kan ik mij moeilijk vergeven zo laat met het zanten te zijn begonnen, toch meen ik — die zo moeilijk in toevalligheid geloof — dit niet hieraan te mogen toeschrijven.

Een onooglijk feit uit mijn kinderjaren liet onbewust latent op het geschikt ogenblik wachten, namelijk op de nodige veel vrije tijd — bidprentjes verzamelen, onder de loep nemen en doelmatig rangschikken vraagt enorm veel tijd, vergt er meer en meer naar gelang de verzameling groeit —. Wat intussen verloren ging, daar durf ik zonder wroeging niet aan denken, hoeveel merkwaardigs en belangrijks ware niet gered geworden! Te meer, vader, hoofd-  
onderwijzer en volksvriend, mensen en streek door en door ken-  
nend, had mij hierbij zeer behulpzaam kunnen zijn, zonder moeite de hand weten te leggen op devotieprentjes en doodschantjes van mensen over wie hij heel wat anekdoten kende, wat voor plaats-  
en streekgeschiedenis van uitzonderlijk belang zou zijn geweest.

Het feitje waarvan hoger sprake? Nauwelijks de kleuterbroek ontgroeid en bij vaders afwezigheid in zijn archief snuffelend, vond ik een paar zantjes, die hij in een kerkboek bewaarde : het bidprentje van de grootvader van een kanunnik-sekretaris van het bisdom Gent, een ander van zekere Louis Modde, zonderling schrandere volkstype, vaardig en ingenieus uurwerkmaker; Modde vervaardigde eigenhandig een zakuurwerk voor de onderpastoor zijner parochie, beloofde er vader ook een, doch stierf alvorens eraan te kunnen beginnen.

Het waren bidprentjes met de foto der overledenen, doch veel meer portretten. Ze deden mij herhaald naar het kerkboek grijpen, kregen bijzondere betekenis en aantrekkingskracht eenmaal met de geschiedenis van de zakuurwerken vertrouwd; nog meer toen vader wist te vertellen hoe Modde het familiewapen van baron Pijcke de Peteghem herstelde, iets waarin vóór hem niemand gelukte, daar het wapen uit metaal van een bijzondere samenstelling bleek. Vader wist verder hoe de horlogemaker een geheim uitwerkte met Louis Teirlinck, neef van Isidoor Teirlinck, geheim dat Teirlinck had meegebracht, beweerde vader, uit «Port de Salut» in Frankrijk, waar zijn broeder trappist was, en er in bestond gebarsten klokken ter plaatse te herstellen.

Het kerkboek bewaarde bovendien nog een oud gekleurd prentje, nagetekend naar een litografie, een jeugdige Kristusfiguur voor-



Bidprentje van Karel Lodewijk Modde, weduwnaar van Maria Theresia Lauwers, geboren te Zegelsem op 23 september 1820 en aldaar overleden op 16 april 1900.

(Portretprentje) Verzam. Gijselincx.

stellend, kruis en andere foltertuygen van 's Heren passie dragend, het kruis geladen met een opsomming van zonden en ondeugden; het onderschrift luidde : « Siet het Lam Gods, Siet die wechnemt de sonden des weirelts ». Wat vond ik dit prentje mooi, zo heel anders dan deze die we op school kregen zo we vlijtig of braaf waren geweest. Maar hoeveel mooier en waardevoller werd het, toen vader verzekerde het van vernieling te hebben gered, terwijl men bij het opruimen der afbraak ener oude hofstede een hele vracht dergelijke devotie- en andere prentjes aan het verbranden was. De manier waarop vader dit vertelde liet geen twijfel over hoeveelheid en waarde dezer prentjes; hij wees mij op de oude spelling, vooral onderlijnend de « S » van Siet en Sonden, het « nemt » van wegnemen, de zangerigheid bekomen door herhaling van de i klank, het streng maar toch niet harde « des weirelts ».

Een halve eeuw ging voorbij, beide bidprentjes en devotieprentjes bleven als kostbare kleynoden bewaard, ook na vaders dood. Tot

zekere dag in de verkoopzaal van de heer Piesens te Gent, een kist met rommel werd te koop gesteld. Van uit mijn uitkijkpost, waar ik een typisch koperspubliek gadesloeg, meende ik in de kist een gepolykromeerde Delftse vaas te bespeuren; ik bleef aan bod en de koop werd mij toegewezen.

Bij nazicht stelde ik vast mij te hebben vergist, het was geen Delftse vaas en bovendien nog beschadigd. Doch tussen een aantal kilos kristallen parels en andere pottekarie zat een versleten platgedrukte kartonnen doos met een zestigtal oude bidprentjes, meestal van bekenden of mensen die een invloedrijke rol in hun



Bidprentje van Prins Maurits Joannes Magdalena de Broglie, bisschop van Gent.  
(Kasteel van Broglie, 5 sept. 1766 — Parijs, 20 juli 1821).

Verzam. Gijselinck.

tijd speelden, waaronder dit van de grootvader van Leon Thienpont, senator-burgemeester te Oudenaarde. Dit prentje trok mijn aandacht, daar ik de familie Thienpont kende, geruime tijd het huis bewoonde waarin de oude heer leefde en stierf, huis dat op meer dan een plaats aan deze figuur herinnerde.

Meer nog werd mijn aandacht getrokken op het doodsbeeldeke van de 19e Gentse Bisschop Mgr. Prins de Broglie, dat mij de originele litografie bezorgde waarnaar het prentje uit vaders kerkboek werd nagetekend en volgens de aanwezige initialen van de 17e eeuwse graveur J. Deman moest zijn. Wat al herinneringen riep dit beeldeke niet op!

Het werd mij duidelijk, dat er een verband lag tussen bid- en devotieprentjes, dat de uittreksels burgerstand als hoofding op de bidprentjes met vermelding van beroep en waar het werd uitgeoefend, soms met beknopte levensbeschrijving van de overledene, kostbare en betrouwbare dokumenten leveren kon aan genealogen, topografen, taal- en naamkundigen en andere vorsers.

Lang moest ik niet meer nadenken, ik had nu tijd, meer dan mij lief was en zou verzamelen.

Bij vrienden en verwanten werd navraag gedaan naar zantjes, sommigen bleken argwanend: wat zou daar wel mee kunnen te verdienen zijn? De meesten met een veelbetekend ironisch lachje lieten verstaan dat er iets niet in orde was in mijn bovenkamer: doodschantjes, wat een lugubere historie! Historie inderdaad. Doch de verzameling groeide, werd naar mijn mening zo omvangrijk, dat ik het nodig vond uit te zien hoe de prentjes doelmatigst dienden gerangschikt.

Een bezoek aan het stadsarchief te Kortrijk met zijn meer dan een miljoen bidprentjes, schenking pastoor Slosse, gaf de nodige richtlijnen, doch was niet erg bemoedigend. Niet zonder pretentie om mijn 10.000 exemplaren naar Kortrijk afgereisd, voelde ik mij min dan een dwerg tegenover de reus Slosse. Ondervinding had mij reeds geleerd wat het kost bidprentjes te bemachtigen, ik bleef perpleks voor het mirakel Slosse, die het gedaan kreeg in één leeftijd zulke enorme hoeveelheid bij mekaar te brengen. De gids hieromtrent ondervraagd, beweerde dat de geestelijke vooral langs dagen weekbladen en tijdschriften met sukses naar prentjes vroeg en toegezonden kreeg, middel dat ten dage niet meer zo doelmatig blijkt. Een verslag over sportuitslagen wordt met veel meer belangstelling gelezen dan een bijdrage over bidprentjes, bijdrage die men ten andere zeer moeilijk geplaatst krijgt.

Men botst op grote onverschilligheid, soms op moedwil zelfs van publieke instellingen, die men om inlichtingen vraagt. Dankbaar breng ik anderzijds hulde aan de bereidwilligen, vooral aan leerkrachten, die mij bij het zanten tot nu behulpzaam zijn geweest.

Een parochiegeestelijke, die mij enkele honderden prentjes bezorgde, liet mij een bijdrage lezen in «Wetenschappelijke Tijdingen», 10e jaargang, nr. 16 van de hand van E.H. Karel Vanden Bergh, onder de titel «Inleiding tot een studie over bidprentjes». Dokter Goossenaerts schreef hierbij: «Een onverwacht medewerker en wel met een onderwerp waarover meer dan een lezer wellicht schuddebolt? Dan a.u.b. eerst lezen en u nadien de vraag stellen of u elders beter en meer samenvattend zoveel zoudt vernemen over een nieuw en niet oninteressant deeltje van 's mensen veelvuldige bedrijvigheid, gepaard met Nederlandse invloed».

Inderdaad van verder samenvatten kan geen spraak meer zijn, daarom aarzel ik niet gemelde bijdrage van de eminente vorser in haar geheel te laten volgen.

### **Inleiding tot 'n studie over bidprentjes.**

#### **I. O o r s p r o n g.**

Het ontstaan en de evolutie van de devotieprentjes komen hier niet ter sprake. Duidelijkshalve weze vooropgesteld dat het devotieprentje van klein formaat zich rond 1585 van het boek losmaakte en dat meteen de massale produktie ervan begon, vooral te Antwerpen. De voornaamste afnemers waren natuurlijk priesters en kloosterlingen. Ze gebruikten die prentjes tot velerlei doeleinden zoals dit nog altijd gebeurt. Zo, o.a., leende de blanco-keerzijde zich gedwee tot het opschrijven van gebeden, opdrachten en herdenkingen allerhande, onder deze laatste vooral rouwgedachtenissen. Die prentjes heeft men bidprentjes genoemd en daarover gaat het.

#### **A. De Manuskripten.**

Niets belet te aanvaarden dat devotieprentjes van hun ontstaan af met mementos beschreven werden, maar de vrij zeldzaam bewaarde exemplaren zijn bijna 'n eeuw jonger. Waar en wanneer kan deze doenwijze ontstaan zijn? Wellicht op meer dan een plaats tegelijk maar alvast in een devoot milieu. Inderdaad, al de oudste exemplaren herdenken ofwel «geestelijke dochters» (1651, 1671, 1685, 1702, 1716, 1726, enz.), ofwel priesters (1668, 1671,



1682, 1708, 1711, 1730), terwijl het oudste dat een leek kommemoreert maar van 1753 is. Alhoewel deze perkamenten prentjes uit Antwerpse ateliers afkomstig zijn, kregen ze hun opschrift nochtans in Noord-Nederland. Het oudste Zuidnederlands manuscript is waarschijnlijk dat van de Mechelse Aartsbisschop Humbertus a Precipiano. Gezelle signaleert dit exemplaar, dat sinds lange tijd spoorloos verdwenen is, maar zegt niet duidelijk of het « In memoriam » geschreven of gedrukt is. Die Aartsbisschop overleed in 1711, 'n te vroege datum voor Zuid-Nederland om gedrukt te zijn.

Het oudste Noordnederlandse manuscript is van 1651. Het vraagt een gebed voor Trijntje Jans Olij, mater van een bloeiende gemeente van geestelijke dochters, doorgaans « De Maegden van den Hoeck » genaamd. Tot stichting van haar medezusters schreef ze de lofredenen op die gehouden werden bij de begrafenis van de leden der gemeente en ze voegde daaraan toe wat ze zelf van de overledenen wist. Deze, spijtig genoeg, nog onuitgegeven documenten bewijzen met welke zorg de nagedachtenis der afgestorvenen in dat vrome midden bewaard werd. Indien ergens, dan is het wel hier dat het bidprentje kan ontstaan zijn, dank zij het initiatief van 'n priester-zielzorger, of dat van de geestelijke dochters zelf. Jusqu'à preuve du contraire, mogen we voorlopig aanvaarden dat het met-de-hand-beschreven-bidprentje ontstaan is in Noord-Nederland en wel in het milieu der « Klopjes », want zo toch was de raadselachtige naam van die begijntjes.

Die eerste schuchtere poging van iets dat tot een wijd verspreid en blijvend volksgebruik zou uitvloeien was van 't begin af door en door katholiek geïnspireerd. In een volkomen protestantse atmosfeer legden deze bescheiden opschriftjes « Bid voor de ziel van ... » getuigenis af van het geloof aan het vagevuur, in de Gemeenschap der Heiligen, in het nut van het gebed voor afgestorvenen. Bovendien wilden ze de nagedachtenis der overledenen bewaren en de nog levenden waarschuwen voor dood en oordeel. Hoever de gezond-katolieke geest dier oude bidprentjes afwijkt van de sombere stemming die de negentiende eeuwse zal bezielen blijkt uit dit gedicht, het oudst-bekend-zielgedicht op bidprentje :

Ter nagedachtenis van U Medemaegd, Maria Dommer, overleden  
January, 1702

O Maegden, uwe Medemaegd  
heeft u de droeve doot vandaeg ontnoomen.  
Zij is aldaer gij noch moet koomen  
hetzij dat het u wel of niet behaegd.  
Tot God die haer lang heeft verwacht,

alwaer het altijd dag is, nimmer nacht,  
is zij vandaeg blijgeestig heen gevloogen  
daer zij hem ziet  
met heldre oogen,  
hetgeen hier niet geschiet.

---

Daer is zij nu in volle vreugd  
geen smet, geen pijn, geen droefheid haer daer drukken  
daer naeken haer geen ongelukken  
daer heeft zij nu de loon van haere deugd,  
Zij heeft daer alles in haer God  
met 's wereldsijdelheden zij daer spot  
en lagt met al hetgeen hier is geschaepen  
die na haer doot  
zal eeuwig slaepen  
in haer Bruygoms schoot.

---

Gij medemaegden die noch leeft,  
wilt bij dit klijne printjes haer gedenken  
daerom kom ik het u te schenken  
het is het inzicht waerom men het u geeft  
gedenk aan haer die daer nu ligt  
wiens lichaem rot, maer wiens ziel zich verblijd,  
gedenk de doot zal u ook eens genaeken  
of vroeg of spaed  
wild u klaer maeken  
eer het wordt te laet.

Bid voor L. A. Pr.(iester?)

## B. De Gedrukte.

Al de oudst bekende (1730, 1737, 1743, 1747, 1754, enz.) zijn wel prentjes van Antwerpse herkomst maar werden, zonder uitzondering, te Amsterdam van een gedrukte tekst voorzien. Het is dus zogoed als zeker dat het gebruik der gedrukte bidprentjes daar begonnen is. Waarom nu juist daar? Twee feiten kunnen dat enigermate verklaren.

1. In het zeventiende eeuw Amsterdam leefde een vitale Roomse minderheid die op sociaal, economisch, kultureel en kerkelijk gebied ver boven de middelmaat reikte;
2. Bovendien had zich daar ook een zeer hoogstaand, wijdvermaard drukkersbedrijf ontwikkeld. Deze Amsterdamse persen stonden niet alleen in dienst van de theologie, de filosofie en de natuurwetenschappen, ze waren speciaal produktief inzake gelegenheids-

druksels : nieuwsberichten, visitekaartjes, adressen, ex-libris, spij斯卡arten, kalenders en doodsberichten.

In een dergelijke stad waar men reeds beroep deed op de drukker om een banale adresverandering aan vrienden en kennissen te melden, moest men wel van zelfsprekend op de gedachte komen om de handschriftelijke « In Memoriams » door sierlijke druksels te vervangen.

Hoe zagen er die bidprentjes uit? 't Waren de gewone perkamenten devotieprentjes der Antwerpse graveurs langs de blancozijde bedrukt met een zeer eenvoudige tekst die soms ingekaderd was :

Bid voor de ziel van zaliger

.....

overleden den .....

in of tot) Amsterdam (of Amsteldam)

De zo typisch katolieke en Vlaamse formule : « Zaliger », die in geen enkel ander taalgebied voorkomt, was reeds van in 't begin (1730) in gebruik.

## II. De eerste verspreiding (1730-1800).

Het gedrukte bidprentje blijft haast een halve eeuw tot Amsterdam beperkt en in deze stad, tot de gegoede standen. In de plaats van daarna stilaan verspreid te geraken in « de provincie », maakt het ineens een sprong naar Antwerpen. Dat kan te wijten zijn aan naar daar uitgeweken Noordnederlanders of aan het feit dat Antwerpen nog altijd een allervoornaamste prentenmarkt was, of, zoals Gezelle onderstelt, aan het initiatief van de aanzienlijke aanverwante geslachten : Michel, Gilles, De Pret, Moretus, die en te Amsterdam en te Antwerpen wortel geschoten hadden. Wat er ook van zij, het valt op dat die vier familienamen veelvuldig voorkomen op de Amsterdamse drukken tussen 1743 en 1800 en op de Antwerpse drukken tussen 1776 en 1800. Die eerste verspreiding wordt wel niet stilgelegd maar toch gestremd door de beroerde tijden der Franse Revolutie. Hier volgen enkele plaatsnamen en data die beter dan woorden de verspreiding aangeven.

In Noord-Nederland :

Amsterdam : 1730 oudst bekend gedrukt.

Gouda : 1760

Loenen : 1778

Rotterdam : 1781      verscheidene ervan zijn hoogstwaarschijnlijk nog te Amsterdam gedrukt.  
 Franeker    : 1782  
 Grave       : 1783  
 Delft       : 1785  
 Utrecht     : 1793

In Zuid-Nederland :

Antwerpen : 1776  
 Leuven    : 1782  
 Brussel   : 1798 ('t oud bekend franstalig bidprentje)  
 Mechelen  : 1800

Besluit : Op het einde van de 18e eeuw was het bidprentje van uit Amsterdam verspreid in de voornaamste steden van Noord- en Zuid-Nederland.

### III. D e t w e e d e v e r s p r e i d i n g (na 1800).

#### A. Sociale Verspreiding.

In de loop der 19e eeuw evolueert het bidprentje van weeldeartikel tot volksgebruik. In het midden dezer eeuw is het ingeburgerd bij de middenstand en tegen het einde der eeuw hebben ook de volksklassen het aanvaard. Door de hoe langer hoe meer gemechaniseerde druktekniek wordt het bidprentje wel goedkoper maar tevens minder artistiek, en veelal hopeloos banaal.

#### B. Geografische verspreiding.

1. — In Vlaams-België zijn Franstalige bidprentjes voor 1800 uiterst zeldzaam. Daarna duiken er hier en daar op. Ze worden maar talrijk na 1820. Franstalig België voert het bidprentje nog later in, omstreeks 1830. Het wordt er wel een volksgebruik maar het zal er nooit zo goed gedijen als in Vlaanderen.

2. — Dank zij Franstalige Belgische families is het bidprentje in Frankrijk bekendgemaakt, tussen 1820 en 1830. Nooit zal het er echt volks worden, dan wanneer Parijs nochtans gedurende een halve eeuw (1850-1900) de ganse katolieke wereld van bidprentjes zal voorzien. De voornaamste uitgeverijen waren : Basset, Bouasse, Boumard, Dopter, Letaille, Turgis, enz.

3. — Op grond van de enkele honderden vreemde bidprentjes die ons in handen kwamen is het onmogelijk de verdere verspreiding nauwkeurig weer te geven. Vooral de jaartallen zijn enkel bij benadering juist :

Tussen 1820 en 1850 raakt het bidprentje in de Duitssprekende landen verspreid. Eerst in Westfalen waaruit honderden katolieke

families naar Nederland uitweken in de loop der 19e eeuw. Dan verder naar het Rijnland, De Saar-Paltz, Baden, Beieren, Zwitserland en Oostenrijk. Het werd er tamelijk populair. Het oudst bekend Duitstalig bidprentje is van 1793; maar het is een Amsterdamse druk en het herdenkt een in Nederland genationaliseerde Duitse.

4. — Zuiderse katolieke landen : Italië, Spanje en Portugal voeren het bidprentje zeer laattijdig in (1880?) en dan nog sporadisch. Spaans Baskenland maakt hierop een uitzondering, daar is het bidprentje algemeen en tevens Baskisch van taal.

5. — In Ierland ontstaat het gebruik na 1870 en het dringt in alle lagen der bevolking door.

6. — De Rooms-Katolieke bevolking der Engels-sprekende landen: Engeland, Schotland, Canada, U.S.A. en Australië nemen het bidprentje nog veel later over. In Engeland, Schotland en Australië voerden het wellicht immigrerende Ieren in. Wat de U.S.A. en Canada betreft, die hebben het misschien overgenomen van Vlaamse of Nederlandse emigranten. De eerste wereldoorlog heeft in die landen het bidprentje definitief ingeburgerd.

7. — Ten slotte zijn er nog twee landen waar het bidprentje een populair gebruik geworden is, na 1900, en dat zijn Zuid-India en Ceylon, onder invloed van de Vlaamse Karmelieten. Het bidprentje komt ginder voor in een verscheidenheid waarvan nergens de weerga bestaat; in een mengeling van talen (Engels, Portugees, Hindi, Malayalam, Tamil, Konkany, Toeloe, Goedzarati, Singalees) en in een mengeling van ritus (de Latijnse, de Syro-Malabaarse en de Syro-Malankaarse).

8. — In de overige katolieke bevolkingsgroepen komt het bidprentje maar sporadisch voor. Mogelijk wordt het eens een volksgebruik in Belgisch-Kongo, Suriname en Indonesië. Wellicht is dat ook het geval voor Hongarije en de Slavische katolieke landen, wanneer ze definitief zullen bevrijd zijn.

K. VAN DEN BERGH.

Er werd contact gezocht met de schrijver en we zijn sinds door brief en prentjesuitwisseling in betrekking met elkaar gebleven.

Vanden Bergh's bijdrage leerde dat het door mij vooropgestelde doel was voorbij gestreefd : opsporen van oorsprong en verspreiding van het bidprentje. Ik liet het steller opmerken en verklapte over 15.000 bidprentjes te beschikken. Gevat antwoordde hij, dat zulk klein getal in het geheel niet volstond voor de studie van gelijk

welk aspekt van het prentje, en hij zelf er zo maar een slordige 40.000 bezat. Ik begreep en zocht verder.

Tot nu formuleerde ik niet door droge opsomming de mogelijkheden die het bidprentje biedt voor de studie van ons volkswezen, ik liet eerder door eigen belevenissen met en anekdoten omtrent mensen, die ons in de dood voorgingen, getuigen voor hun doen en laten, geaardheid en persoonlijkheid, wat ons hier in treft : enerzijds hetgeen hen van anderen onderscheidt en anderzijds de gebondenheid aan streek, gebruiken en gewoonten.

De lezer heeft zeker reeds vastgesteld, dat dit kontakt wensen, zoeken en onderhouden steller dezer tot zanter heeft gemaakt en langs de historiek van dit groeiproces als zanter zelf verschillende aspekten ontdekt die de interesse voor het zantje wettigen.

Thans oordeel ik gepast E.H. Vanden Bergh zelf te laten zeggen wat er op dit geweldig groot en nog braakliggend terrein kan geoogst worden.

Zijn bijdrage in nr. 1, 16e jaargang van « Ons Heem », waar hij het ikonografisch aspect van het bidprentje belicht, besluit hij als volgt : « Wat werd er tot nu toe bereikt? De oorsprong van de bidprentjes is nagenoeg met zekerheid vastgesteld : Amsterdam in het begin der 18e eeuw (dit lijkt wel wat in tegenspraak met wat hij zegt in « Wetenschappelijke Tijdingen » waar de oudste — en dit terecht —, rond de helft der 17e eeuw worden geciteerd; tenzij wordt bedoeld, dat de eerste bidprentjes in Zuid-Nederland rond 1711 voorgekomen zijn, en de gedrukte rond 1743).

De verdere verspreiding is op verre na nog niet goed gekend; de studie van de tekst : Bijbelcitatien, aflatgebeden, biografische overzichten, laatste woorden, waarschuwingen, raadgevingen, klachten, lofredenen en vooral gedichten, dit alles is nauwelijks begonnen. Vanden Bergh schijnt het bijzonderste te vergeten : de door afgestorvenen tijdens hun leven zelf geschreven tekst voor hun bidprentje.

Wat de ikonografie betreft, stelde « Ons Heem » zijn kolommen open voor de allereerste bestudering van dit aspekt der bidprentjes. Aan de gekozen volgorde weze nog eens herinnerd.

- 1 De knekelprentjes (reeds verschenen).
- 2 De kerkhofprentjes (in bedoeld nummer).
- 3 Aflatprentjes.
- 4 De ars-moriendi-prentjes.
- 5 De doodsemblemen.
- 6 Tekstprentjes, sierletters en diesmeer.
- 7 Portretprentjes.

Alleen reeds voor de symboliek luidt de onderverdeling :

- 1 Algemeen menselijke symbolen.
- 2 De heidense.
- 3 De kristelijke.

Voor deze laatste komen volgens Vanden Bergh in aanmerking :

- a) Voor de dood : slag met doodshoofd, pelgrimsstaf.
- b) Voor de verrijzenis : vlinder.
- c) Voor het voortbestaan der ziel : duif, ouroboros, ster, brandende lamp.
- d) Het gebed voor overledenen : wierook, bloemen.
- e) Voor het geloof en hoop op de hemel : kruis, anker.
- f) Voor het hemelsgeluk als eeuwige vrede : olijftak.
- g) Het hemelsgeluk als verdiende beloning : weegschaal, open boek, palmtak, kroon, loverkrans.

Wat de bloemen betreft, komt de lelie meest voor, ook de roos. Ik bezit prentjes met viooltjes en vergeet-mij-nietjes zelfs een met lilas, waaronder een Engelse tekst, wat op Angelsaksische invloed schijnt te duiden. Voegen we aan dit alles toe : het belang van het bidprentje voor naam en plaatskunde, voor gebruiken bij rouwplechtigheden in bepaald wel afgebakende gewesten, wat hulp het biedt bij opzoekingen naar afstamming en zeggingskracht onzer taal op het gebied der dodenliteratuur, alleen reeds, om maar een voorbeeld te noemen, op hoeveel verschillende wijzen boven de naam van de overledene wordt gevraagd hem indachtig te zijn.

Hoe duidelijk leren de prentjes het verval onzer volkskunst in de voorbije eeuw, de armoe aan verbeelding en inspiratie der graveurs en uitgevers van prentjes uit die tijd; hoe weinig smaak en kieskeurigheid de kopers van zantjes bleken te bezitten; hoe de teksten op heel wat prentjes de flauwste banaliteiten verkopen nevens weliswaar parels van litteraire schoonheid.

Wie kent er niet de teksten in versvorm die beter passen in de mond van markt- en foorliedjeszangers dan op bidprentjes, maar wie kent er ook niet de schat van zieleddichtjes van Gezelle? Hoe groot het getal van bekende kunstenaars die proza of gedichten schreven voor bidprentjes? Herman Teirlinck schreef een mooi gedicht voor het prentje van zijn grootvader; Verschaeve voor dat van Victor Delille's echtgenote; de uitgegeven zieleddichtjes «Troost in Treuren» van pater Thans bieden een rijke keus van passende teksten voor bidprentjes van oud en jong, uit welke stand ook; Kanunnik Van Britsom schreef het zieleddicht voor Edgar Tinel;

E.H. P. Soens dit voor pastoor Ryckaert en voor de priure der Bernardinnen te Oudenaarde. Ik bezit zelfs twee zantjes met een mooi gedicht van Bredero.

Teksten in proza zijn niet of bijna nooit voluit genaamtekend, jammer genoeg voor het goede maar best voor de reputatie van min begaafde schrijvers. De vergelijkende studie bij het lezen van verscheidene bidprentjes leert, dat zij die om een tekst worden gevraagd dit beslist weigeren moeten wanneer zij de overledene niet hebben gekend noch over een degelijke pen beschikken. Zo het niet anders kan, dat uitbaters van rouwondernemingen, drukkers, kosters en wie weet ik al, dan tenminste hun licht opsteken bij Gezelle, pater Thans of andere of zich de moeite getroosten een keuze te doen uit teksten die voor het doel verantwoord zijn. Wat zou het bidprentje er niet bij winnen zo het mooi en aangepast is, de tekst herinnert aan de persoonlijkheid van de afgestorvene, met hoeveel meer zorg zou het niet worden bewaard en de herinnering aan de dode levendig gehouden?

Is het doodszantje vanaf de beginne algemeen als bidprentje bedoeld geweest, elk afzonderlijk vraagt toch : tot vroom aandenken, ter zaliger gedachtenis van een bepaald iemand, een mens, verwante, vriend of kennis die men bij het lezen van de tekst nader bij ons wenst te voelen, tracht te doen herleven.

Is het verder nodig, beste lezer, u te overtuigen dat het bidprentje een eenvoudige, gemakkelijke en toch vroom-piëteitvolle vorm van dodenverering is. Elk van ons heeft zijn doden en de bidprentjes herinneren er ons doeltreffend aan.

Ongelooflijk groot is het aantal zantjes van bekenden onder de duizenden mijner verzameling. Is het niet de overledene zelf die men heeft gekend, de naam doet aan families denken, waarmee men omgang heeft gehad of waarover een en ander werd vernomen.

Het herhaald vele doorsnuffelen van prentjes ontlokte mij zekere dag volgend rijmpje :

DOODZANTJES.

'k Vinde in schrift,  
prente of gedicht,  
zantjes vele  
allerhande  
niets dat kwetsend is,  
slechts gedachtenis.

Scha of schande  
nimmer, nergens,



wel dat ergens  
elk begraven  
en vergeten  
wordt, de reden  
toch waarom gij  
dient gezant, en  
vrome handen  
stil u strelen...  
gij fluwelen  
woorden fluïstren  
doet, naam van wie  
door dood geplukt  
lang her of pas  
nu ons ontrukkt;

Vaak een wezen  
onder 't lezen  
opduikt en het lukt  
dat men doorleest  
al maar door, meer  
dan er staat gedrukt....

Na op het belang van het bidprentje in menig opzicht te hebben  
gewezen, laat ons de aandacht nogmaals vestigen op het feit dat  
niettegenstaande oorsprong en verspreiding van het bidprentje, zo  
specifiek Nederlands, de teloorgang van dit vroom gebruik niet  
denkbeeldig is, zeker niet in de grootstad en ook op andere plaatsen  
van onze gewesten.

Voor enkele weken vernam ik van een ooggetuige dat bidprentjes  
te Halle (Brabant) alleen werden uitgereikt tijdens de uitvaart van  
een familielid aan alle aanwezigen, behalve aan verwanten en naast-  
bestaanden.

Haast niet te geloven zoiets, wel dat binnen afzienbare tijd het  
gebruik te Halle heel en gans zal verdwijnen.

In Frankrijk, ook in het katolieke Bretagne, waar het bidprentje  
weliswaar niet was ingeburgerd als bij ons, komt het uitreiken van  
zulke gedachtenissen nog sporadisch voor bij inwijkelingen.

Werd een lans gebroken, beste lezer, voor het zanten van bid-  
prentjes gezien de mogelijkheden er door geboden, hoe paradoksaal  
het nu ook schijnen moge, opdat een verzameling het gewenste nut  
oplevere moet ze omvangrijk zijn. Er mag dus niet aangestuurd  
worden om in een bepaald gebied veel mensen tot zanten aan te  
zetten. Het zal u wel duidelijk geworden zijn dat een omvangrijke  
verzameling noodzakelijk is voor de studie van taal-, naam- en  
geslachtkunde, een kleinere kan volstaan voor de studie der ikono-

grafie van het prentje, daar in een grote kollektie talrijke varianten naar enkele originele terugwijzen.

Wanneer nu vele zanters aan het werk gaan moet de versnippering katastrofaal worden, oudere bidprentjes zijn uiteraard schaars, die met de hand geschreven schaars als witte hazen, oude gedrukte gingen verloren ingevolge toenemende onverschilligheid naar gelang de vulgarisatie. Gezelle en deken De Bo hebben herhaald de verzameling Slosse geraadpleegd, vooral Gezelle wees op de doelmatigheid ervan, gezien haar omvang en haar verscheidenheid.

Mag ik een toespeling op het zanten herhalen, naar de betekenis er in Zuid-Vlaanderen aan gegeven?

Zo de boer de oogst van het ganse bedrijf in een gemeenschappelijke schuur opbergt, zovelen mogelijk tewerkstellend om niets te laten verloren gaan, het verzamelde na veel bewerkingen tot verteerbaar brood wetend te bereiden, zo zou ik willen beroep doen op veler bereidwilligheid om elk in zijn omgeving de met vernieling bedreigde prentjes te redden en ze de zanter die er een levenswerk van maakt te bezorgen. Op die manier alleen kan een verzameling uitgroeien tot de afmetingen die beantwoorden aan het beoogde doel.

Laat ons dan samenvatten waarom bidprentjes dienen verzameld.

Omdat het gedachtenissen zijn, omdat het bidprentje van wie ook leert dat het een mens gedenkt, die leefde en streefde in goede en kwade dagen als wij, doodsprentjes zijn monografieën of zouden het moeten zijn.

Omdat het doodszantje in zijn oorsprong en verspreiding Vlaams naar het beeld, Nederlands naar de geest is, omdat aan de hand van een verzameling van dergelijke kleinoden, men persoonlijke, lokale of streekgeschiedenis schrijven kan.

Omdat men er de opgang en dekadentie onzer volkskunst en volksmaak kan in volgen en waarderen op ogenblikken en in omstandigheden dat dit volk oprechtst, meest zich zelf is.

Omdat rond een degelijke en goed gerangschikte verzameling het mogelijk wordt anekdoten bij elkaar te brengen omtrent personen met naam, invloed of folkloristisch belang.

Omdat naam-, taal- en geslachtskundigen er betrouwbare documentatie in vinden.

Omdat zantjes van koningen, prinses, geleerden, kunstenaars, gelijk deze der eenvoudig schamelen, ons de betrekkelijkheid der dingen doen inzien en als gelijken stelt voor het probleem dood, het standenverschil nivellerend.

Omdat men langs tekst en ikonografie tot in het diepst der volksziel speuren kan en vaststellen de bevruchtende invloed tot in verre, vreemde gebieden.

Omdat de teleurgang van het vrome gebruik niet denkbeeldig is en wij ons zouden inspannen deze teleurgang te stuiten.

Omdat doodschantjes voor gelovigen een blijvende wekroep zijn om het verlangen der afgestorvenen te beantwoorden, namelijk : vergeet mij niet, bidt voor mij.

Voegen wij er nog aan toe, dat het nazicht der teksten ons aanzet voor zoveel het in onze macht ligt tekstschrijvers te overtuigen van de noodzaak, zomin mogelijk over algemeenheden te reppen, zoveel mogelijk eigenheden van de te herdenken mensen te belichten, erop te wijzen hoe belangrijk het is de doodsoorzaak te vermelden en, zoals het tot vóór honderd jaar veel meer werd gedaan en thans nog gewoonlijk gebruikelijk is voor kinderen, met de naam van echtgenoot of echtgenote, ook de naam van vader en moeder onder deze van de afgestorvene te vermelden, dit zou genealogen beletten dikwijls op een verkeerd spoor te belanden en nutteloze opzoekingen besparen.

Ook de aandacht van drukkers en belanghebbenden te trekken op de keuze van bidprentjes, rekening houdend met de ouderdom en persoonlijkheid van de overledene. Het doet bijvoorbeeld komisch aan voor een afgestorvene van 80 jaar dezelfde tekst gedrukt te vinden zoals op een prentje voor onmondige kinderen bedoeld, of omgekeerd.

Ik zou mij schamen iemand onder de belangstellende lezers te durven verdenken tot de argwanenden te behoren, die menen dat deze bijdrage een pleidooi voor eigen winkel is. Een lukratief beroep is bidprentjeszanten waarachtig niet, integendeel : tijd aan zanten besteed, briefwisseling, verplaatsingen en andere kosten gekapitaliseerd zou reeds een respectabel bedrag vertegenwoordigen.

Met gewettigde verachting mag er dan ook wel op gewezen worden dat er sjacheraars werden gevonden, die bij argeloze zanters oude prentjes zijn gaan bedelen om ze te gelde te maken. Zulke handelwijze — als een soort simonie te betitelen — is op generlei wijze te verantwoorden of goed te praten, noch voor gelovigen noch voor andersdenkenden.

Welke familie moet niet geërgerd zijn wanneer ze verneemt dat prentjes van naastbestaanden in zulke handen zijn gevallen? Eerbied voor de doden eist, dat de gedachtenis met een zekere wijding en zorg wordt omringd, want het zijn en blijven voor 99% bidprentjes.

Mag ik de lezer tenslotte verzoeken, moest hij enig ander aspect ontdekken, niet in deze bijdrage vermeld, en dat het bestuderen waard is, zo goed te zijn het ons te willen laten kennen. Ik dank hen dan ook bij voorbaat voor welkdanige bid- of devotieprentje die hij missen kan en wil afstaan. Zo hij zich wil vergewissen hoe ze worden bewaard en meent nuttige inlichtingen te kunnen vinden in het verzameld materiaal, het is steeds bereidwillig ter zijner beschikking; zo zal de verzameling beantwoorden aan het beoogde doel, aan wat ervan wordt verwacht.

Uit wat voorgaat mag worden besloten : zo wij overtuigd zijn dat het bidprentje, Nederlands van geest en opvatting, er kan toe bijdragen de studie van ons volkswezen te volledigen en erdoor onze invloed op kultuurgebied in den vreemde te laten gelden, dan is het noodzakelijk dat wij het teloorgaan van het gebruik gedachtenissen van overledenen uit te reiken in het gebied van oorsprong te keer gaan met de interesse ervoor op te wekken en levendig te houden door het verzorgen van tekst en prentje.

Daarom mag er terloops op gewezen worden dat het wellicht in de lijn van een folkloristische vereniging ligt het gebruik van doodsprentjes te bevorderen, zoals dit in 1956 in West-Vlaanderen gebeurde, waar, door het Provinciaal Komitee voor kunstambachten en -nijverheden een prijsvraag werd uitgeschreven tot het ontwerpen van artistieke doodsbeeldekens.

De meeste prentjes worden thans ingevoerd, inzonder uit Italië.

Waarom zou hieraan niet kunnen verholpen worden? De uitgeverij De Brauwer-Desclee te Brugge maakte een tijd furore met zijn gotische prentjes; Lannoo uit Tielt heeft met de serie tekeningen van Speybroeck, hoe eenvormig ook, een kentering ten goede te weeggebracht en het prentje van zijn artistieke dood in Vlaanderen gered.

In onze provincie ijvert de dynamisch vooruitstevende firma Vandecandelaere te Nederbrakel voor de verspreiding van 5.000.000 doodsprentjes per jaar. Het is een firma met traditie. Ze werd rond 1900 door drukker August De Frène gesticht. Zonder twijfel zou ze niet beter vragen dan het artistieke peil van het prentje te zien verhogen.

De verslaggever over de Westvlaamse wedstrijd slaakt een alarmkreet, spreekt over de pijn die het doet in onze kerken zoveel banale doodsprentjes te moeten in ontvangst nemen en hoe op deze manier de armoede aan religieuze kunst in onze tijd wordt uitgesteld.

Mocht deze alarmkreet de gepaste weerklank vinden en onze kultuurverenigingen ertoe bewegen de strijd aan te binden tegen alle banaliteiten die het bidprentje ontsieren en kleineren.

L. GIJSELINCK.

### NASCHRIFT

Het verschijnen van voorgaande artikel is voor de Redactie een graag gebruikte gelegenheid om aan de belangstellenden mee te delen dat onze verzameling bidprentjes weeral eens verrijkt is met



Bidprentje gegraveerd door de bekende Antwerpse graveur-uitgever Johannes Galle (1600-1676).

Verzam. Mus. voor Folklore.

een zeventigtal santjes die de moeite lonen onder de loep genomen te worden. Naar hun data gerangschikt tellen we er : 1 (1801-1810); 2 (1811-1820); 13 (1821-1830); 10 (1831-1840); 39 (1841-1850); 11 (1851-1860); 1 (1861-1870); zegge in het geheel 77 prentjes. Doch let wel op, het is niet zozeer de kwantiteit doch veeleer de kwaliteit van de santjes die de mededeling van dit bericht verrechtvaardigt. Inderdaad prijken daar een mooi rijtje kopergravuren — een dertigtal — waarvan 3 ondertekend zijn door Cornelius Galle en 3 door Johannes Galle. Een 28e prentje, dat bij gebrek aan een aanwijzing niet te dateren valt, sluit de reeks. Slechts aan een zijde van een tekst voorzien prijkt op de bovenste helft een afbeelding



Bidprentje der Koninklijke Aloude Rederijderskamer « De Catharinisten »  
(Aalst) voor hun overleden leden.

Verzam. Gijselinck.  
Cliché « De Catharinisten ».

van de H. Familie. Daaronder een korte verklaring van de afbeelding en een gebed tot de H. Jozef. Onderaan de woorden **Bidt voor de ziele van** en met de hand ingevuld de naam van de overledene : j o a n n e s d e g r o o t.

De meeste van de gelitografieerde specimens dragen de namen van zeer bekende Parijse uitgevers : Dopter, Letaille, Bouasse-Lebel, e.a. meer. Er is slechts één prentje van een Gentse drukker : natuurlijk van G. Jacquain. Menig exemplaar is van het ovale type; verder is één enkel santje met de hand bijgekleurd. Met een woord: een kleine maar fijne verzameling die op een tentoonstelling geen mal figuur zou slaan. V. W.

---

### Europeanisering en Volksdevotie.

#### MADONNA DELLA STRADA.

In nr. 4 — 1960 bracht de puike illustratie van het O.-L.-Vrouwebeeld, met de wagen in de mantel gehuld, een prachtvoorbeeld van Europeanisering : een Italiaans beeld — made in Italy — met een Engelse tekst : « Madonna of the Roads ». (1)

Thans treft men in meerdere landen van Europa, ook in België, Nederland en Frankrijk, ronde schildjes in verguld metaal aan. De « Madonna della Strada » is erop weergegeven : een borstbeeld van Onze-Lieve-Vrouw met het kind Jezus tegen de linkerschouder gedrukt, op de rechterschouder schittert een sterretje. De Madonna is in verguld metaal afgebeeld, op groene of rode achtergrond en de tekst langsheen de rand luidt : « B. VIRGO A STRATA ° ITER PARA TUTUM ° ». In vertaling : Onze-Lieve-Vrouw van de baan, verstrek een veilige reis.

De dagbladen meldten, dat Z.H. Paus Johannes XXIII zijn goedkeuring verleende tot het bouwen van een heiligdom, gewijd aan de Madonna della Strada, d.i. Onze-Lieve-Vrouw van de baan. In de kerk zal een crypte aangebracht worden, waar priesters missen zullen opdragen voor de slachtoffers van verkeersongevallen. De Madonna della Strada wordt vooral vereerd in de Gesukerk van de EE. PP. Jezuïeten te Rome.

Het betreft hier een tweede voorbeeld van Europeanisering.

R. v. d. L.

---

(1) O.-L.-Vrouw van de Weg. Europeanisering en volksdevotie. Oostvl. Zanten, 35° jg. n° 4, 1960, blz. 133.

## De Gesel van het Bijgeloof

Tijdens onze voordracht te Gent in maart 1960 over « **Magie en Bijgeloof in het Ruimtetijdperk** » merkte Voorzitter F. Van Es schalks op, dat het zeer juist is dat we het bijgeloof uit alle macht moeten bekampen omdat het een ernstige sociale kwaal is. Maar, zei hij, langs de andere kant zouden we de mensen die bijgelovig zijn of het bijgeloof aanwakkeren bijna moeten beschermen, omdat zij ons aktuele stof blijven leveren voor folkloristisch onderzoek... Onze achtbare Voorzitter mag evenwel gerust zijn : de hardnekkigste bekamping van het bijgeloof zal er nooit in slagen, deze woekerplant volledig uit te roeien! Zulke waandenkbeelden zullen hoogstwaarschijnlijk blijven bestaan, zolang de « homo sapiens » op het ondermaanse zal rondlopen...

In onze tijd bloeit het zo fel als ooit te voren. Laten wij b.v. eens een bezoek brengen aan waarzegsters en kaartlegsters, waarvan sommige er een luxewagen met chauffeur op nahouden. Het is trouwens geen geheim, dat één van de beroemdste waarzegsters van Parijs een naaste bloedverwante is van een gewezen minister-president, en dat een andere, niet minder befaamd, de echtgenote is van een kolonel van de Republikeinse Garde. Verder is het algemeen geweten dat ettelijke Franse ministers, zo gewezen als tegenwoordige, geen belangrijke beslissing treffen zonder eerst hun waarzegster om raad te hebben gevraagd.

Laten wij nu elkaar goed verstaan! Wanneer men de helderziendheid kenmerkt als « de gave om voorwerpen, verborgen voor de zintuigen, waar te nemen », en de telepatie als « het vermogen de gedachten van andere personen te lezen », dan zouden wij persoonlijk — hoogstwaarschijnlijk op grond van een volstrekt subjektieve voorkeur en belangstelling voor al hetgeen « fantastisch » is en zonder dat we ook maar de minste wetenschappelijke basis voor die voorkeur zouden kunnen aanwijzen! — geneigd zijn te aanvaarden, dat wellicht enige personen die gave en dat vermogen bezitten. Zij kunnen echter in geen geval de toekomst voorspellen! Hun hypergevoeligheid beperkt zich tot het ontsluiten van het heden en het verleden. Maar wanneer de kaartlegster van de hoek, kijkend in een kristallen bol of in koffiedik, u van naaldje tot draadje « voorspelt » wat in een verre of nabije toekomst zal gebeuren, dan hebt ge uw geld weggegooid.

In de veronderstelling dat er werkelijk invloeden, stralingen, zesde zintuigen of iets dergelijks zouden bestaan, vragen wij ons



dadelijk af : « Waar zouden de personen, die op grond van zulke ware of ingebeelde krachten, ophefmakende verklaringen afleggen, de opvoeding, de voorlichting, de kennis opgedaan hebben tot **interpretatie** van die krachten of die okkulte boodschappen? Op welke wijze zouden zij erin geslaagd zijn bepaalde gevoelens, ge- waarwordingen, stralingen of wat ook te interpreteren in gangbare termen? Onze taal, onze gedachten, al onze gedragingen zijn gericht op hetgeen we **kennen**, in functie van onze zintuigen en van de bestaande wetenschappelijke terminologie. Die mensen zouden dus een middel gevonden hebben, om iets **onbekends** in **bekende** termen te interpreteren? Het ene sluit radikaal het andere uit, vermits de paranormale verschijnselen niet eens wetenschappelijk zijn gekonstateerd en ze over een willekeurige, oppervlakkige terminologie beschikken, die dan doorgaans nog niet eens gekend is door 90% van de personen, die zich paranormaal begaafd heten.

In ons land schijnt de waarzeggerij verboden te zijn. Artikel 563 van het Wetboek voor Strafrecht verbiedt « het ontsluieren, voorspellen of verklaren van dromen ». Maar deze definitie is wel zeer gebrekkig en zwervend door Brussel kan men heel wat reklamestanden zien, waarop adressen van waarzegsters voorkomen. Bij « Madame Rosa », die zichzelf aankondigt als « de grote ingewijde R + C » komt men om hulp, raad en leiding terecht. Zij beschikt daarvoor over « metafysische formules » en houdt « proefondervindelijke zittingen ». Madame Florida voorspelt de toekomst uit gesmolten lood, in koud water gestold. Madame Elisabeth leest de geheimen uit de asse en de kronkelingen van verbrand papier. Verder kan men te Brussel terecht bij Professor Lee, die ook werkt op foto's en u de verloren gegane genegenheid kan terugbezorgen van degene die ge liefhebt. De helderziende Kehl volgt de Egyptische methode, ziet alles en heeft een oplossing voor alles. Oritz zorgt voor alle aangelegenheden van hart en geldbeugel. En als zij u toch niet helpen kunnen, dan kunt ge nog altijd uw toevlucht nemen tot Madame Linda, Ninoofse Poort; Madame Rachel d'Elza, Anspachlaan, of Madame Paula, Rogierlaan.

In de komkommertijd nemen ze hun toevlucht tot kaartjes en omzendingbrieven. Zo kregen we een kaartje van Madame Martinese, wonende te St-Joost-ten-Node, van Madame Irma uit de Henri-Bergéstraat te Schaarbeek en van Professor Camberlin uit Brussel, welke laatste zichzelf met grote bescheidenheid « de onbetwiste meester van ons tijdperk » noemt.

Vanzelfsprekend lopen deze helderzienden af en toe wel eens tegen de lamp. Ze kunnen blijkbaar wel de toekomst van anderen,

maar niet de eigen toekomst voorspellen, want anders zouden ze wel wat voorzichtiger zijn. Zo heeft in augustus 1951 de rijkswacht een einde gesteld aan de bedrijvigheid van Damia Wilewstein, een mooie zigeunerin met gitzwarte waarzegstersogen. Die vrouw ging vooral in de streek van Rijsel van deur tot deur en bood geheimzinnige omslagen aan tegen 1.000 F, waarin iedereen zijn toekomst zou ontdekken. De klanten die deze diensten weigerden, werden door de waarzegster met de kwade hand bedreigd en soms maakte dat grote indruk. De rijkswacht werd dan ook verzocht, de streek van die helderziende dame te zuiveren, en er werd tot haar aanhouding overgegaan. Aan de onderzoeksrechter, die Damia ondervroeg, stelde zij onmiddellijk voor haar talenten tot zijn dienst te stellen, maar de magistraat antwoordde, dat de onmiddellijke toekomst van de zigeunerin besloten lag tussen de vier muren van een gevangenis. Die voorspelling verheugde Damia echter niet en, haar gewoonte getrouw, bedreigde zij de vertegenwoordiger van het gerecht met de kwade hand... Zonder effect nochtans.

In 1952 oordeelde het Franse dienstmeisje Marinette L, dat het voor haar stilaan tijd werd om in het huwelijk te treden. Zij wou dat de jongeling, wiens uitverkorene ze zou worden, jong, rijk, mooi, voorkomend en natuurlijk ook smoorverliefd op haar zou zijn. Dit probleem moest ernstig aangepakt worden en dus wendde ze zich te Parijs tot een waarzegster. Deze verklaarde, een zeer krachtige talisman te bezitten, speciaal uit Indië meegebracht. De meid moest er slechts 7500 Franse frank voor betalen. Thuisgekomen opende zij het pakje en constateerde, dat het slechts een verdroogd stukje vel bevatte. Bij nadere beschouwing vond ze dat lapje toch wat te duur betaald en ze keerde terug naar de waarzegster. « Voilà », zei ze, « hier is uw talisman terug. Geef me mijn geld weer, want ik ga er eerst nog eens over nadenken... » — « Te laat, mademoiselle », antwoordde de waarzegster. « Door het feit, dat gij het pakje geopend hebt, is die talisman nog maar alleen voor u van kracht en kan hij voor niemand anders meer dienen. »

De jonge vrouw was daarmee niet gediend en trok naar de politiekommissaris, die de waarzegster liet ontbieden. Deze hield bij hoog en laag staande, dat haar talisman werkelijk een grote kracht bezat en door een beroemd geleerde uit Indië was meegebracht. Maar daar ze een edelmoedige ziel was, wou ze hem terugnemen en het geld teruggeven. Dat was maar goed ook, want inmiddels had de inspekteur uitgevist, dat zij het stukje vel gekocht had op de voddemarkt, voor juist gerekend 17 Franse frank. Dank zij de « vrijwillige » terugbetaling werd zij in voorlopige vrijheid gelaten,

maar kon zich toch niet aan een gerechtelijke vervolging voor aftruggelarij onttrekken.

In 1955 werd een Franse helderziende ontmaskerd, die zich gespecialiseerd had in het bestelen van zieken. Josephine Labro ging inderdaad met een sjaal om het hoofd en met een zeer godvruchtig gelaat de zieken bezoeken en beweerde, dat geheimzinnige stemmen haar gezegd hadden dat de ziekte zeer ernstig was, maar dat het kwaad kon geweerd worden indien ze enige juwelen van de zieke ontving, om haar gebeden kracht bij te zetten. Toen zij uiteindelijk in de val liep, bekende zij voor de onderzoeksrechter, in de loop van achttien maanden meer dan 1 miljoen Franse frank te hebben verdiend met deze methode.

Ook in ons land komen zogenaamde helderzienden geregeld in aanraking met het gerecht. Elisa en Charlotte Corvers, beiden verblijvende in een woonwagenkamp te Tongeren, trokken in september 1954 naar Vechmaal en belandden er bij Jozef Zonderman, die ziek was. Elisa stelde hem voor, dat ze de toekomst zou voorspellen. Zij beweerde dan, dat hij zou bestolen worden en dat later het kwaad kon afgewend worden door geld te storten en veel te bidden. Als gehypnotiseerd ging Zonderman zijn geldkistje halen en terwijl ze samen baden nam Elisa twee duizend frank. Dan maakte ze zich met haar zuster uit de voeten. Enige uren later kwam Zonderman weer bij, en stelde vast dat hij inderdaad bestolen was... Klacht werd ingediend en beide vrouwen werden aangehouden.

In juni 1955 liep de zigeunerin Anna B. van dorp tot dorp in de Jekervallei. Zij bedelde en voorspelde de toekomst. Bij vrouw Maria Bertho had ze te dien einde de trouwring van de dame even nodig. De vrouw overhandigde haar ring en werd zozeer van streek gebracht door de magische poespas en het « toverpapier », dat ze vergat haar ring terug te eisen. Klacht volgde, en de zwartogige Anna kreeg een maand gevangenisstraf en 600 frank boete.

In Juni 1957 werd een niet alledaags geval van overtreding op de wet betreffende het uitleggen van de dromen behandeld door de rechtbank te Brugge. De kaartlegster Marie Ysenbaert aldaar, had het bezoek ontvangen van drie vrouwen. De eerste dame kwam om raad, ten einde te vernemen hoe haar echtgenoot uit de gevangenis kon verlost worden. De kaartlegster gaf haar de ernstige aanbeveling, een kaars te branden en zekere verzen op te zeggen. Dan zouden de hersenen van de rechter stukspringen, die haar man veroordeeld had, en deze zou zodoende zijn vrijheid terugwinnen. Een tweede dame kwam eveneens haar kommer klagen, omdat haar man ziek was. Zij ontving een zeker vocht om over haar echtgenoot

te sprenkelen. De eerste moest voor deze raadpleging 3.500 F betalen, de andere 2.975 F. De kaartlegster kreeg eveneens het bezoek van een gehuwde vrouw, die graag een baby zou krijgen. Er werd haar te dien einde de opdracht gegeven een kaars te ontsteken en naar een bedevaartoord te gaan. Kosten : 2000 F.

Twee van de drie vrouwen legden klacht neer. De advocaat, die Marie Ysenbaert verdedigde, zei dat zijn cliënte sedert 1943 over een handelsregister beschikt en dus niet kan vervolgd worden. De rechtbank oordeelde er anders over en Marie Ysenbaert werd veroordeeld tot gevangenisstraf en boete. Bovendien werden enige van haar boeken aangeslagen en verbrand. Een wraakroepende daad trouwens, want men had die boeken beter afgestaan aan volkskundige genootschappen, of desnoods aan de Vlaamse Akademie voor Taal- en Letterkunde.

In september 1957 boden enige zigeuners zich aan te Asse, bij de familie Van Haverbeke. Een slordige vrouw trad eerst de woning binnen en bood haar diensten als waarzegster aan. Toen de indringster evenwel merkte, dat de dochter alleen thuis was, haalde zij een mes te voorschijn en hield daarmee het meisje in bedwang. De anderen kwamen eveneens binnengesprongen en dwongen haar te zeggen, waar zich de spaarcenten bevonden. Na hun vertrek werd de rijkswacht ontboden, die de verdachten kon snappen te Dendermonde.

Te Antwerpen werd in maart 1958 Isabella Immens, uit Wilrijk, door de rechtbank tot één maand en 520 F voorwaardelijk verwezen, omdat ze aan waarzeggerij deed en haar klanten steeds maar provisie deed betalen, zonder dat dit aarde aan de dijk bracht.

In maart 1959 ging een vrouw uit Bredene om raad bij Coulon Margareta te Stene. Deze laatste legde de kaart en wist van haar bezoeker 39.000 frank los te maken. Deze verklaarde nadien, dat zij door Coulon onder hypnose was gebracht. De zaak werd behandeld door de rechtbank en ofschoon Margareta Coulon de feiten loochende, werd zij tot gevangenisstraf en boete veroordeeld, en tot teruggave van het ontvreemde bedrag.

Inderdaad vraagt men zich dikwijls af, hoe het mogelijk is dat sommige mensen zich als kinderen om de tuin laten leiden... Zo verscheen in mei 1959 vóór de Boetstraffelijke Rechtbank van Dendermonde de zigeunerin Robert Johanna, geboren te Amsterdam in 1915, wonende te St-Jans-Molenbeek, maar verblijvende in een woonwagen.

Deze zigeunerin beweerde, in de hand te kunnen lezen en zelfs

het kwaadspreken van buren te kunnen « aflezen ». Op 24 augustus 1958 had zij met dergelijke praatjes een ring kunnen ontfutselen aan Berlinda De Vos uit de Opwijkstraat te Lebbeke. Dan begaf zij zich naar vrouw Frans Walraevens, in dezelfde straat, waar zij zich eerst 150 F liet overhandigen voor handlezen. De dag nadien ging zij nog stoutmoediger te werk. Na eerst een verzonnen kwaadsprekerij in de gebuurte te hebben voorgewend, beweerde zij voor een som van 3000 F die kwaadsprekerij uit de wereld te kunnen helpen. Onder voorwendsel, dat de laster nog heel wat erger was dan zij aanvankelijk vermoedde, slaagde zij er nadien in nog een ring, twee oorringen en een aanvullende som van 27.000 frank aan de goedgegelovige vrouw Walraevens te ontnemen. Toen verdween ze natuurlijk spoorloos en kon slechts maanden nadien worden aangehouden te Tervuren.

De gerechtelijke zitting kende een spannend verloop. Waar de beetgenomen vrouwen de feiten bevestigden, ontkende Johanna alle schuld, kreeg het aan de stok met de getuigen en zelfs met de voorzitter, die ze letterlijk met handen en voeten van haar onschuld wou overtuigen. Na beraadslaging werd zij veroordeeld tot een gevangenisstraf van zes maanden en een geldboete van 2.000 frank.

Zo wil de wereld nog immer bedrogen zijn...

Elke lezer zal deze feiten uit eigen milieu en ervaring beduidend kunnen aanvullen. Ondergetekende zou zich diensvolgens voor de mededeling van gegevens en ermee gepaard gaande beschouwingen over het hedendaags bijgeloof, dankbaar willen aanbevelen.

A. VAN HAGELAND

---

## Personalia

Lic. J. VAN HAVER bekroond.

Ons medelid Lic. J. Van Haver werd in juli jl. door de Kon. Vlaamse Akademie voor Taal- en Letterkunde met goud bekroond voor zijn werk : « Een beredeneerd Compendium van de Vlaamse en Noordnederlandse, in boek en tijdschrift verspreid liggende Toverformules met bespreking van inhoud en vorm ». Wij wensen hem hartelijk geluk met deze welverdiende onderscheiding.

Het Bestuur.

## HET FOLKLORE-MUSEUM.

### Wat het worden zal !

Bijgaand verkleind model van het Kinderen Alijnhospitaal is opgedragen aan de talrijke nieuwsgierigen, aan de ongeduldigen, aan de tandenknarsenden, aan de zuchtenden, aan de berustenden.

Het werd gemaakt om de leden van het Bestuur der Kommissie van het Museum voor Folklore een riem onder het hart te steken, om hun de nodige kracht te geven om te volharden in hun hoop, die reeds zo vaak aan het wankelen is gebracht door de omwegen en omléidingen van de administratie.

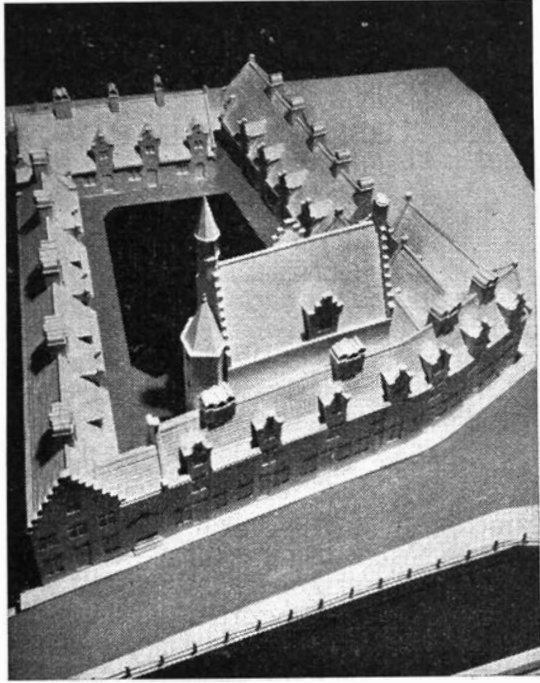
En nochtans is iedereen een entousiast voorstander van dit nieuw Folklore-Museum van het Stadsbestuur tot het Provinciaal Bestuur, tot het Ministerie. Doch de man van de straat, de reisagentschappen, de scholen, de toeristen kunnen niet beseffen hoeveel wolfijzers en schietgeweren verdoken liggen op de paden der verwezenlijking.

En toch is het Kinderen Alijnhospitaal geen fata morgana. Wat reeds gepresteerd werd kan men niet alleen zien, maar ook betasten. Hoe tekent de toestand zich af? De ruwbouw van de huisjes op de binnenkoer is af; van de huizen langs de Kraanlei is men bezig de bouwvallige delen af te breken; de kapel is gereed en herbergt reeds, op de verdieping, de zeer rijke bibliotheek van het Museum.

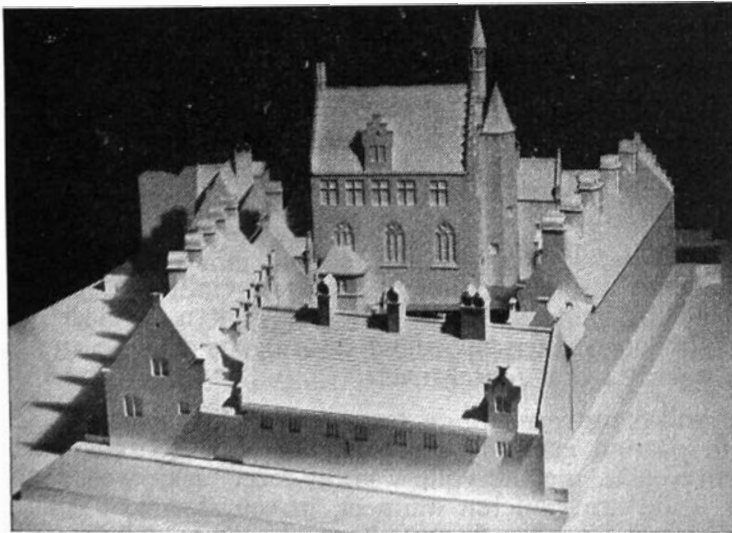
De afwerking laat echter op zich wachten. Ieder onderdeel moet « met de ijzers » gehaald worden. Gelukkig voor ons is het prachtig toekomstbeeld een soort narcose, die maakt dat wij de bevalling met vertrouwen tegemoet zien.

Het verkleind model vertoont de toestand van het Kinderen Alijnhospitaal op het einde van de XVIe eeuw, na zijn herstelling en herinrichting door de familie van Pottelberghe.

J. BOES



Kinderen Alrijns hospitaal. De Voorgevel.



Kinderen Alrijns hospitaal. De kapel en de achtergevel.

## Dienst voor Folkloristische Opzoekingen.

# Onderzoek naar de Sagenmotieven in het Land tussen Leie en Schelde

door

Lic. S. BOHEZ.

---

### INLEIDING.

#### 1. Verantwoording :

In de wetenschappelijke kringen van volkskundebeoefenaars wordt ernaar gestreefd een sagenboek van gans het land samen te stellen. Door deze verzameling hebben wij gemeend een kleine bijdrage daartoe te kunnen leveren. Men mag daarom de volkskunde niet beschouwen als een hobby om « volksgoed » te verzamelen, maar wij moeten vooraf toch voldoende materiaal bezitten om door vergelijkende studie ervan tot de eigenaardigheid van een volksgroep door te dringen.

Dat dit materiaal voor ons gebied tot op heden zeer onvoldoende was, blijkt uit de status-questionis van het sagenonderzoek dat in ons gebied werd geleverd. In de publikaties van de laatste 100 jaren komen slechts 45 sagen en varianten voor die op ons gebied betrekking hebben. Qua inhoud en vorm kunnen wij hieruit opmaken dat, behalve enkele schaarse uitzonderingen, sommige verhalen werden overgeschreven uit oude kronijken, terwijl de overige uit de volksmond werden opgenomen, in een stijve taal, door dilettanten met een goede dosis fantasie. Overal ontbreekt trouwens enige aanduiding betreffende de vertellers. Om aan deze tekortkomingen te verhelpen, hebben wij in de jaren 1954-55-56 dit gebied grondig onderzocht.

#### 2. De sage en haar volkskundige waarde :

Dat de sage een vorm van volksverhaal is, gebonden aan plaats, tijd en persoon, waarbij beroep wordt gedaan op de geloofwaardigheid, is thans algemeen aanvaard.

Het ligt niet in onze bedoeling een kompendium te geven van theoretische beschouwingen, doorspekt met citaten, veeleer willen wij, steunend op onze eigen opgedane ervaringen, de sage en haar volkskundige waarde nader omschrijven.

In de volkskunde wordt de sage gerangschikt onder de gesproken literatuur, daarom geeft deze verzameling, hoe getrouw de tekst ook neergeschreven is, niet de volle waarde dezer sagen weer. Men kan er eerst ten volle van genieten wanneer, in een sfeer van stille huiselijkheid, een naïeve maar gulhartige boer in zijn smakelijk dialect zit te vertellen over eigen belevenissen. Want het is niet zo zeer zijn bedoeling ons gezellig te onderhouden dan wel, door het ons te vertellen,



zelf nog eens het wondere avontuur te beleven waaraan hij uit onwetendheid en bijgeloof allerlei traditionele verklaringen geeft.

De sage heeft ook haar eigen vertelstijl: afgebroken zinnen, grote oversprongen in het verloop van de gebeurtenissen, talrijke tussenwerpsels en herhalingen; dat alles is geen bewijs van armoede maar wel van eenvoud en ongeknustheid. Aldus bewijzen de vele korte sagen dat de verteller « aktieve drager van de traditie » alleen nog dat bewaart wat hem interessant lijkt te zijn. Juist hierin ligt de grote volkskundige waarde van de sage.

### 3. Ons sagegebied :

Een volkskundig verantwoord sagegebied eist welomschreven grenzen, binnen dewelke een groep mensen, door regelmatig onderling kontakt, hetzelfde traditioneel geestelijk en stoffelijk « Gemeingut » bezitten en aan volgende generaties overdragen. Wij leven in een tijd waarin alle grenzen gemakkelijk overschreden worden, maar toch zien wij hoe een historisch-geografische gebondenheid op het volksleven blijvend inwerkt. Ook bij het afbakenen van ons sagegebied hebben wij met dergelijke grenzen rekening gehouden.

De kastelnij van Oudenaarde, die als bestuurlijke onderverdeling van Vlaanderen dateert uit de veertiende eeuw, heeft hier tot grondslag gediend. Hierbij komt dat de oostelijke grens van de kastelnij samenviel met een natuurlijke grens: de Schelde.

De kastelnij van Oudenaarde omvatte echter een dertigtal « prochiën ». Om het gebied te beperken, hebben wij de scheidingslijn genomen tussen de provincies Oost-Vlaanderen en West-Vlaanderen. Is deze grens volkskundig te verantwoorden? Tot onze eigen spijt moeten wij hierop eerder ontkennend antwoorden. Die grens dateert pas uit het jaar 1795 toen ons land, na de nederlaag tegen de Fransen bij Jemappes, aan hetzelfde indelingsstelsel werd onderworpen als Frankrijk; volgens de historici is deze grens tussen de departementen van Leie en Schelde willekeurig getrokken.

Samenvattend kunnen wij zeggen dat ons sagegebied dat deel omvat van de vroegere kastelnij van Oudenaarde, dat thans gelegen is in de provincie Oost-Vlaanderen. Daartoe behoren de volgende achttien gemeenten: Asper, Bevere, Eine, Elsegem, Heurne, Huise, Kruishoutem, Moregem, Mullem, Nazareth, Nokere, Ooike, Oudenaarde, Ouwegem, Petegem, Wannegem-Lede, Wortegem en Zingem.

De totale oppervlakte van het gebied bedraagt 17.060 ha en in het totaal zijn er 41.444 inwoners. Alleen de gemeenten Asper en Nazareth komen niet te staan onder het bestuur van Oudenaarde als arrondissementshoofdplaats maar wel onder dat van Gent.

Dat aldus Asper en Zingem administratief gescheiden werden, hoewel zij in de loop der tijden één heerlijkheid hebben uitgemaakt, is een bewijs te meer dat administratieve grenzen voor de volkskunde zonder veel belang zijn.

### 4. Methode van verzamelen en optekenen :

#### A. Verzamelen : 1) Enkwest :

Hoewel een enkwest vaak onbevredigende resultaten oplevert, heb-

ben wij voor ons sagengebied toch een poging gewaagd die ten zeerste werd beloond. Algemeen geldend is het feit dat de vragen bondig en duidelijk moeten zijn, waarop dan een gelijkaardig antwoord kan verlangd worden. Daarom hebben wij slechts antwoorden gevraagd als « ja » of « neen ». (Zie verder een voorbeeld van deze vragenlijst). De enkwesten werden hoofdzakelijk gestuurd naar gemeentesekretarissen en onderwijzers omdat zij door hun vorming en hun kontakt met het volk ons de meest geschikte personen bleken te zijn. Van het 60-tal rondgestuurde vragenlijsten werden ons 31 antwoorden teruggezonden en behalve de kwantiteit was ook de kwaliteit ervan een sukses te noemen. De massa negatieve en de minder talrijke positieve antwoorden boden ons een statistisch overzicht van de al of niet gekende motieven. Vooral omdat de antwoorden komen van personen beneden 65 jaar, is het nuttig te konstateren welke sagenmotieven op dit ogenblik nog best gekend zijn zoals : de mare, de varende vrouw, de korenpeetie en stalkaars.

Wij geven graag toe dat statistieken slechts een deel van de waarheid weergeven. Daarom juist hebben wij het noodzakelijk geacht die bekomen resultaten te toetsen aan een persoonlijk onderzoek bij elke inzender van een beantwoord enkwest. Hierdoor werd duidelijk dat slechts een derde van de positieve antwoorden eigenlijke sagenmotieven waren, terwijl al het overige alleen bekendheid bleek te zijn van een benaming of slechts gevolg was van lektuur of geschiedkundige studie.

## VRAGENLIJST TOT SAGENVERZAMELING.

Gelieve met JA of NEEN te antwoorden.

Hoorde U in Uw streek nog spreken over :

I. A. Watergeesten :

1. Nikkers, nekkers, waterduivel .....
2. Meerminnen .....

B. Aardgeesten :

1. Dweren (kabouters, roodmannekes) .....
2. Reuzen .....
3. Alven, elven, witte juffrouwen .....

C. Vuurgeesten :

1. Dwaallichtjes, (keersen, stalkeersen) .....
2. Vuurman (brandende schaper) .....
3. Vuurbol .....

D. Luchtgeesten :

1. De wilde jager (de wilde helse jacht) .....
2. De varende vrouw (wervelwind) .....

E. 1. Bokkenrijders .....

2. Kludde (kledde, lodder, loedie) .....
3. Lange wapper .....
4. Korenpater (korenpeetie) .....
5. Mare (nachtmerrie) .....

F. 1. Terugkerende doden, geesten (spoken) .....

2. Gebouwen waar het spookt (hoeven, kastelen) .....

- G. Spookdieren (spookhaas, spookkrat, spookvarken enz.) .....
- II. A. Heksen (zwarte hand) .....
- B. Heksenmeesters of tovenaars .....
- C. Toverboeken .....
- D. Weerwolven (berenwulven) .....
- E. Waarzeggers of waarzegsters .....
- III. A. Duivel .....
- B. Duivelskoets .....
- C. Duivelsbrug, duivelsschuur, duivelssteen .....
- D. Vrijmetselaars (framassons) .....
- IV. **Kent U verhalen over :**
  - A. Verzonken klokken .....
  - B. Verzonken gebouwen .....
  - C. Verborgene schatten .....
  - D. Bepaalde graven, kasteelheren, keizers of andere historische personen .....
  - E. Figuren uit het dorp .....
  - Benden uit het dorp .....
  - F. Bepaalde gebeurtenissen .....
- V. Kunt U de naam van Uw dorp of een wijk verklaren door een verhaal .....
- Kunt U het wapenschild van Uw gemeente verklaren door een verhaal .....

**NAAM en VOORNAAM                      OUDERDOM                      GEBOORTEPLAATS**

- N.B. 1. Natuurlijk zijn de bijbehorende verhalen altijd zeer welkom.
2. We beklemtonen dat het hier volksagen betreft, dit zijn volksverhalen, betrekking hebbend op een bepaalde persoon (familie), bepaalde tijd en plaats en waaraan het volk een bijgelovige waarheid hecht (of hechtte) dus geen lange gefantaseerde vertellingen of sprookjes.

## 2) Persoonlijk onderzoek :

De noodzakelijkheid van deze direkte methode hoeven wij niet verder meer aan te tonen. Het vinden van goede vertellers is hierbij de grootste moeilijkheid, doch hierin werden wij weer eens geholpen door het enkwest. De personen die ons antwoord zonden, vormden door dat feit zelf een groep sympatiserende medewerkers, aan wie wij, bij ons bezoek, in volle vertrouwen naar vertellers konden vragen. Dat verder in de loop van het onderzoek de lijst van vertellers door toevallige omstandigheden steeds aangroeide hoeft hier verder geen betoog. Om de aangewezen persoon aan het vertellen te krijgen is naast een zekere handigheid, vooral eenvoud in voorkomen en taal vereist. Een ideale methode, die wij dikwijls hebben toegepast — waar dit mogelijk was — is het samenbrengen van vertellers.

### B. Optekenen :

Algemeen geldt, dat het optekenen zo getrouw mogelijk moet gebeuren. Onze houding tegenover het gebruik van een bandapparaat, waarmee proefnemingen werden gedaan, hebben wij reeds uiteengezet in een ander artikel. (1)

-----  
(1) Volkskunde, jg. 1960, p. 35.

Bij sommige personen maakte een sfeer van vertrouwen het mogelijk praktisch alles op te schrijven. Elders luisterden wij heel aandachtig toe opdat de achterdochtige verteller geen essentiële omstandigheden van plaats, tijd of persoon zou achterwege laten. Onmiddellijk daarna werd het verhaal, dat nog fris in het geheugen zat, gerekonstrueerd.

Voor wat de taal betreft, zijn wij uitgegaan van het principe dat deze sagenverzameling door ieder Nederlandssprekende vlot moet kunnen gelezen worden en pas dan volledig genietbaar kan zijn.

Daarom hebben wij eraan verzaakt een mengelmoes te maken van halve woorden met afkappingstekens en allerlei combinaties van klinkers die in geen geval de fonetische waarde weergeven.

Aldus werd, behalve de typische dialectwoorden, de buigings-n en de eigen woordorde, zoveel mogelijk de Nederlandse spelling bewaard.

## 5. Klassificatie :

Ons classificatieplan werd samengesteld volgens het werk van J.R.W. Sinninghe (2), met inachtneming van de kritiek hierop geleverd door M. De Meyer (3). Naargelang van een verschil in inhoud en vooral wegens de overvloed aan materiaal hebben wij soms een wijziging of een meer gedetailleerde indeling aangebracht.

Als afwijkingen van het plan van Sinninghe vermelden wij in de geestenwereld de afzonderlijke hoofdstukken over spookdingen, geesten in de gedaante van mensen en bespookte plaatsen. De verhalen over de mare, die bij Sinninghe op twee plaatsen worden behandeld, schuiven wij in bij de plaaggeesten.

In de toverwereld valt alleen te noteren de aparte plaats die wij toekennen aan de waarzeggers. Tenslotte worden nog afzonderlijk behandeld de sagen over framassons, verborgen schatten en de etymologische verhalen. Nadere verklaringen van deze en nog meer gedetailleerde wijzigingen geven wij in de bespreking die elk hoofdstuk voorafgaat en tevens de gevolgtrekkingen ervan bevat.

## PLAN

### I. GEESTENWERELD

- A. Watergeesten
- B. Aardgeesten : Kabouters
- C. Vuurgeesten
- D. Luchtgeesten
- E. Plaaggeesten
- F. Spookdieren
- G. Spookdingen
- H. Geesten in de gedaante van mensen
  - I. Terugkerende doden
  - J. Bespookte plaatsen
  - K. Voortekens

---

(2) J.R.W. Sinninghe, Katalog der niederländischen Märchen-, Ursprungssagen, Sagen- und Legendenvarianten, (FF Communications — nr. 132) Helsinki, 1943.

(3) Volkskunde, jg. 1944, p. 308-309.

## II. TOVERWERELD

- A. Heksen
- B. Tovenars en toverboeken
- C. Waarzeggers
- D. Weerwolven

## III. DUIVELSSAGEN

## IV. FRAMASSONS

## V. VERBORGEN SCHATTE

## VI. HISTORISCHE SAGEN

## VII. ETYMOLOGISCHE SAGEN

### I. GEESTENWERELD.

#### A. Watergeesten.

De resultaten van het enkwest wezen onmiddellijk op een bijna totale onbekendheid met watergeesten. Dit feit, achteraf volkomen bevestigd door het persoonlijk onderzoek, is ten dele te wijten aan de natuurlijke ligging van ons gebied.

Lange wapper, een watergeest die in het Antwerpse veel voorkomt, treffen wij in ons gebied niet aan. Slechts bij een viertal vertellers komt een motief voor dat wij hieronder kunnen plaatsen. Eenmaal spreekt men over waterduivels die in een waterput verblijven, die vandaar zijn naam duivelsput ontleent (1). (1)

In de toponymie van Oudenaarde komen thans nog een paar nekersputten voor, doch van de vroeger bestaande sagen hieromtrent (2) hebben wij er thans geen enkele meer aangetroffen.

Een ander verteller heeft het over niet nader geïdentificeerde watergeesten die in een moeras wonen (2). Elders spreekt men van een waterjuffrouw die 's nachts nabij een omwalde hoeve « op en neer in het water pletste » (3). Wat wij hieronder moeten verstaan, kan uit het verhaal niet worden opgemaakt, of mogen wij hier denken aan een meermin? Deze benaming blijkt over het algemeen door het volk niet gekend te zijn; slechts één onderwijzer spreekt er over zonder er geloof aan te hechten. Men schrikt er enkel de kinderen mee af om ze van de gevaarlijke rootputten weg te houden (112).

#### 1. Waterduivel.

##### 1. Waterduivels. (Ouwegem)

Als ik kleine was, was er hier ne waterput en de mensen zeiden daartegen « den duivelsput » omdat ge, als ge in het water keekt, van

---

(1) De getallen tussen haakjes verwijzen naar het nummer dat de sage in onze verzameling draagt.

(2) Vander Straeten E., Aldenardiana en Flandriana, nieuwe reeks, s.l., deel II (1876), p. 18 en 69-70.

die waterduvels kost zien zitten, maar de mensen zeiden daartegen ook spoken.

MOERMAN Leonie, Huishoudster, 87 jaar, OUWEGEM (Eke) (1)

## 2. Watergeesten. (Huisse)

Ik en weet niet of dat ge nog gehoord hebt van « de Lapschure » in Lozer, ewel, dat heeft altijd een wreed moerassige plaatse geweest en voortijds wierd er daar vele verteld van watergeesten die daar woon-den, den ene keer vertelden de mensen dat het gelijk lichtjes waren, den andere keer spraken ze van spoken maar over het algemeen spraken ze toch van geesten of spoken die daar in dat water leefden.

TRAEST Raphaël, Onderwijzer, 56 jaar, NAZARETH (Huisse)

## 2. Waterjuffrouw.

## 3. Waterjuffrouw. (Ooike)

Rond datzelfde hof was er ne grote wal en er kwam daar 's nachts altijd een juffrouw. Ja, er stonden daar vier boomkes in 't water en ze kwam zij daartussen staan op een planke die daar op 't water lag en ze pletste zij altijd voort op en neer in dat water.

VAN DEN BROECKE Remi, Landbouwer, 84 jaar, MOREGEM (Ooike)

## B. Aardgeesten – Kabouters.

Als aardgeesten zijn in ons sagegebied alleen de kabouters gekend die ook roodmannekes heten (9, 10), en elders waarschijnlijk door contaminatie synoniem worden met galgeazen of galgejongen (8) (2). Over het voorkomen van de kabouters weten wij alleen dat het « kleine, maar dikke mannekes » zijn van zeer hoge leeftijd (11). Over hun verblijfplaats worden wij slechts door één vertelster ingelicht die ze thuis wijst in de bossen (10). De kabouters treden over het algemeen op als zeer dienstvaardige helpers. Wie in een bos verdwaald is, wordt door de roodmannekes terug op de goede weg gebracht (10). Het zijn ook noeste werkers die 's nachts, terwijl iedereen te bed is, op de getouwen komen weven (4). Meestal komen zij op de hoeve werken; aldus dorsen zij op zeer korte tijd een volle korenschuur (5) ofwel komen zij, bij het vallen van de avond, mest spreiden op het veld (6).

Ook helpen zij maaien en pikken en als men het vraagt zouden zij allerhande werk doen, zelfs een huis bouwen (8).

Hun werk doen zij altijd even proper en nooit hoeft men hen daarvoor een beloning te geven (7); dit laatste motief is typisch voor ons gebied.

De kaboutermannekes knappen zelfs het moeilijkste werk op zoals lijnzaad uit een houtmijt rapen, maar ze staan machteloos wanneer

---

(1) Na iedere sage of variante worden naam en voornaam, beroep, ouderdom en woonplaats van de verteller aangegeven. Soms wordt een tweede plaatsnaam tussen haakjes aangeduid, die dan wijst op de vroegere woonplaats van de verteller of op de plaats vanwaar hij afkomstig is.

(2) De sagen over eigenlijke galgeazen worden behandeld bij de duivelssagen.

men hen vraagt botermelk van zoetemelk te scheiden (9). In sage nr. 366 wordt door een tovenaer datzelfde werk aan een spook opgelegd om het te verwijderen. Ook Alfons De Cock (1) tekende in het Vlaamse land enkele varianten op, die hij eveneens bij de Hindoes had aangetroffen. Dieper kunnen wij hierop niet ingaan zonder de vraag naar de oorsprong te moeten aansnijden. Van bespiede kabouters die zich wreken wordt in ons gebied niet gesproken, een verteller integendeel zegt dat men mag kijken terwijl ze aan het werk zijn « maar het moet van verre zijn » en men mag ze niet benaderen (8).

Tot hiertoe treffen wij geen spoor van kwaadwilligheid aan, nochtans spreekt zich één van onze beste vertelsters minder lovend over hen uit. Volgens haar zijn het grote luitaards die bij de mensen meer komen eten dan werken.

Uit vrees voor toverij durft niemand iets van hen aanvaarden (11). Dit vormt aldus de keerzijde van de medaille.

### 1. Kabouters werken voor de mensen.

#### 4. Kabouters komen 's nachts weven. (Zingem)

In Zingem waren er in den tijd veel wevers en er was daar een huis waardat er verschillende getouwen stonden en ten negenen van den avond was het daar peil, maar binst dat ze 's nachts in ulder bedde lagen gingen die getouwen weerom gelijk vroeger.

VAN DER STRAETEN Edmond, Landbouwer, 94 jaar, HEURNE

#### 5. Kabouters dorsen. (Heurne)

Daar was ne keer enen die hem verhuurde bij nen boer voor te dessen, den boer gaf hem eerst eten en hij at een half brood op en daarachter trok hij naar de schuur, achter een eindeke ging de boer kijken en hij lag te slapen in plaats van te dessen, maar de boer maakte hem kwaad dat het wreed was « Tut, tut, » zei de knecht « wel eten is wel slapen ». Als de boer een half uurke later ging gaan kijken was heel de schuur gedorsen, zo, er moesten er (kabouters) hem toch wel vele geholpen hebben.

VAN DER STRAETEN Edmond, Landbouwer, 94 jaar, HEURNE

#### 6. Kabouters spreiden mest. (Heurne)

Nen boer had vette gevoerd op een grote partij land en hij had nen helper voor die vette te schudden maar hij begost er maar aan als het avond was, ze lachten allemaal met hem maar hij zei : « Ik de mijnen en elk de zijnen », maar als ze een half uur later gingen kijken was alles gedaan. Dat en kosten toch ook niet anders zijn of de kabouters die hem daarin geholpen hadden.

VAN DER STRAETEN Edmond, Landbouwer, 94 jaar, HEURNE

---

(1) De Cock A., Studiën en Essays over oude volksvertelsels, Antwerpen, 1949, p. 270-271.

### 7. Kabouters doen alle werk gratis. (Huise)

In Huise was er daar voortijds een hof waardat de kabouters al 't werk kwamen doen tot het moeilijkste toe en 't was altijd wreed proper gedaan en ze deden dat allemaal voor niets, nee, nee, ze moesten daarvoor nooit eten of iets anders gereed zetten.

VAN HEULENBERGHE Octaaf, Seizoenarbeider, 80 jaar, OOIKE  
(Mulle)

### 8. Galgejongen (= rode mannekes) doen alle werk, zelfs huizen bouwen. (Elsegem)

Galgenazen, of galgejongen dat is 't zelfste; dat waren alzo kleine rode mannekes en al hetgene dat ge ulder vroegt, deden ze, was het maaien of pikken of wat weet ik al, dat wierd allemaal gedaan.

En als ge daarop stondt te kijken, maar het moest van verre zijn zulle, dan zaagt ge op iederen hoek van het land een rood manneke staan en op nen oogwenk was heel de partij land gepikt en op iederen schoof zaagt ge een rood manneke, maar dichter en kost men toch niet geraken. En dat was alzo iets dat in ne knoop van uwen neusdoek geknoopt was en als ge dat hadt most ge alles vragen, maar als ge dien neusdoek kwijt waart en hadt gij geen macht meer, dan was het gedaan. Maar zij deden alles als ge het vroegt, alle werk, kijk eh, ge most vragen dat zij een huis zouden willen zetten hebben maar ze deden dat zulle.

VERSCHUERE August, Arbeider, 82 jaar, ELSEGEM (Kaster)

### 9. Kabouters doen alle werk op één na. (Kruishoutem)

Ik heb mijn moeder altijd horen vertellen dat er daar niet verre van waar zij woonden een hof was waardat de roodmannekes al het werk op het hof kwamen doen. Ze kosten alle fijn werk, ge most lijnzaad in een houtmijte gieten, ze kosten dat daar allemale tot het laatste zaadje weer uithalen. Er was maar een werk dat ze niet en kosten en dat was kerremelk van zoete melk scheiden. 't En was maar dat, dat ze niet kosten.

GOEMINNE Achiel, Landbouwer, 74 jaar, KRUISHOUTEM

### 2. Kabouters helpen verdwaalde mensen.

### 10. Kabouters helpen verdwaalde mensen in 't bos. (Wortegem)

Als wij kleine waren werd er alzo nog verteld van de kabouters, de roodmannekes zeiden ze dan daartegen, maar dat leefde hier in de bossen en dat liep daar rond en als er daar ne keer ne mens verdoold zat hielpen zij hem daar weer uit.

VERCRUYSSSE Marie, Huishoudster, 76 jaar, BEVERE (Wortegem)

### 3. Kabouters worden door de mensen gevreesd.

### 11. Kabouters worden gevreesd. (Ouwegem)

Mijn grootvader had nog kabouters gezien, dat waren alzo kleine



maar dikke mannekes die al wreed oud waren maar de mensen waren daar schui (1) van, als ze ulder iets gaven dierven ze dat niet pakken omdat ze peisden dat het toverij was, en het waren mannekes die wreed kosten eten en die niet geerne en werkten want het gebeurde dat ze bij nen boer het werk kwamen doen 's nachts maar zij zaten meer aan de tafel dan dat ze werkten, het waren wrede leegaards maar ze waren slim zulle, ze werkten meest 's nuchtings om te tonen aan den boer dat zij dan nog bezig waren.

MOERMAN Leonie, Huishoudster, 78 jaar, OUWEGEM (Eke)

### C. Vuurgeesten.

Onder de benaming vuurdemon brengen wij een drietal sagen die wegens hun uiteenlopende identifikatie niet onder de titel vuurman kunnen gerangschikt worden. Slechts op één plaats spreekt men duidelijk van een man met gloeiende ogen, die alles in vuur en vlam zet wat hij aanraakt (12). Hier hebben wij werkelijk te doen met de « Feuermann — Brandstichter » (2) die in Limburg onder de naam « sjoufert » voorkomt. Elders verbindt men ditzelfde motief met de verschijning van een zwarte hond die zijn poten in de deur brandt (13). Ten slotte wordt die boze geest geïdentificeerd als « een vrouwmens » die de kledingsstukken verschroeit van de man die haar wil vastgrijpen (14). In deze laatste twee sagen menen wij een vreemd element te zien zoals de loedie(13) en de dolende vrouw(14) die door de verteller met het vuurmanmotief worden verbonden.

Een minder voorkomend natuurverschijnsel wordt door het volk eerder als « spoken » (15, 16) of « toverij » aangezien. Het geldt hier de zwevende vuurbol die wordt beschreven als « ne klomp vier » (16) of als « een wit ding gelijk nen bal vier » (18). Een van onze beste vertelsters voegt erbij dat vuurbollen alleen rondvlogen in de tijd vóór Christus' geboorte (15).

In één sage wordt de vuurbol door de mensen fel geschuwd omdat deze hen in het water wil leiden; dit motief komt meer voor bij de dwaallichten. Laten wij er hier even op wijzen dat — buiten onze verwachtingen — de « vliegende schotels » in de wereld van de volksverteller geen sporen hebben achtergelaten.

Het dwaallicht wordt in ons gebied meestal stalkaars genoemd, ook stallicht of kortweg licht of kaars. Over het algemeen wordt het als toverij beschouwd en hoewel het soms niemand kwaad doet, toch wordt het door het volk gevreesd (26, 28). De stalkaars is een rood vlammetje (25) dat heen en weer zweeft (19 - 21); dat zich steeds achteruit trekt indien men het nadert (22, 24, 27, 36, 40); dat zich ook wel vastzet in een boom (26, 37, 41), aan het venster (24) op de halve deur (38) ofwel in het zijgeboouw komt overnachten (39). Uit

(1) schui = bang, bevreesd.

(2) J.R.W. Sinninghe, Katalog der niederländischen Märchen-, Ursprungssagen-, Sagen-, und Legendenvarianten (FF Communications — nr. 132), Helsinki, 1943, p. 64, nr. 193.

N.B. In alle verdere verwijzingen naar dit werk, gebruiken wij de verkorte vorm: Sinninghe, Katalog.

enkele sagen wordt duidelijk dat dit in feite lichtende uitwasemingen zijn boven moerassen, drassige weiden, en kerkhoven (27, 28, 29, 30, 46). Veel sagenvertellers geven er een bovennatuurlijke verklaring aan, aldus is het steeds de terugkerende geest van afgestorvenen, soms welbepaald (37, 38). Slechts volgens een tweetal zegspersonen zijn het zieltjes van kleine kinderen (35, 36). Nergens wordt er gezegd dat zij verlangen gedoopt te worden, hoewel uit één sage duidelijk blijkt dat de mensen erdoor naar het water gelokt worden en er verdrinken (36).

Volgens andere sagen achtervolgen zij de eenzame wandelaar (23, 33, 39), zelfs tot aan de deur van zijn woning en wanneer deze gesloten wordt geeft de stalkaars er een zware slag op (43). Nog erger is het wanneer iemand door een kaars verdoold geleid (31) ofwel zwaar betoverd wordt (33). Op de hoeve kunnen zich ongelukken voordoen door de aanwezigheid van een stalkaars (37). Aldus is het begrijpelijk dat een moedige jachtwachter naar de stalkaarsen begint te schieten (34) totdat het hem door zijn heer verboden wordt, want het is zelfs gebeurd dat iemand die een stalkaars wilde schoppen, door een onbekende kracht in een beek werd geslingerd (32).

Enkel naar een stalkaars wijzen is reeds gevaarlijk want zij kan onmiddellijk naast U komen staan (45) ofwel wreekt zij zich door een oorveeg te geven (44), of een ongeluk te zenden (46).

Slechts een paar vertellers spreken ons over een stalkaars die een schat aanwijst hetgeen Sinninghe « Schatzfeuer » noemt (47, 476) (1).

De schat wordt opgedolven en bestaat uit een grote kom lederen geld (47). Dezelfde sage lijkt ons merkwaardig omdat wij hierin een ander bijgelovig motief menen aan te treffen, namelijk dat de opgenomen slapende terug op dezelfde plaats wordt gelegd. Is dit soms uit vrees dat de ziel, die de slapende verlaat, hem niet meer zou vinden als zij terugkeert? (2)

Tenslotte tekenden wij een sage op die wij onder de vorige hoofdstukken niet kunnen onderbrengen, daarom vermelden wij deze onder een afzonderlijke titel « spookvuur ». (48)

## 1. Vuurdemon.

### 12. Vuurman — Brandstichter. (Ouwegem)

De vierman, dat was wreed als dat op uw hof kwam, daar heeft bij ons nog enen geweest, met gloeiende ogen en overall waardat hij aan pakte was dat verbrand en als wij peisden dat hij weg was trokken wij de deur open en wij zagen dat hij de vlasmijte in brand gestoken had.

MOERMAN Leonie, Huishoudster, 78 jaar, OUWEGEM (Eke)

### 13. Vuurgeest in de gedaante van een hond. (Wortegem)

Ginder aan I. V. kwam er daar altijd als hij 's avonds thuiskwam, ne grote zwarten hond met hem mee tot aan de deur. En als hij

(1) Sinninghe, Katalog op p. 64, nr. 183.

(2) Hierover schreef Jos. Laenen in « Oude toverij en modern bijgeloof » (K.V. H.U. nr. 72) Brussel, 1910 op p. 12.

binnenging en hij stak de deur weerom toe, sprong dien hond met zijn zwarte poten op de deur en dat stond er dan ingebrand.

NOLF Celina, Huishoudster, 52 jaar, WORTEGEM

#### 14. Vuurgeest in de gedaante van een vrouw. (Petegem)

De garde kwam op nen andere keer 's avonds door den bos en hij zag daar een vrouwmens komen recht naar hem toe, hij pakte er naar maar hij pakte er dwars door en met de moment was dat al vuur en vlam aan zijn mouwen en zijn veste.

COUSSEMENT Honoré, Landbouwer, 78 jaar, PETEGEM  
(Wortegem)

### 2. Vuurbol.

#### 15. Vuurbollen. (Ouwegem)

Dat is lang, lang geleden dat er in de lucht ook veel spoken te zien waren, dat waren allemaal gelijk vierbollen die rondvlogen, maar dat was nog van voor Christus' geboorte, zulle, dan heeft dat gedaan geweest.

MOERMAN Leonie, Huishoudster, 78 jaar, OUWEGEM (Eke)

#### 16. Vuurbol verplaatst zich. (Elsegem)

Daar heeft nog ne keer ne klomp vier te zien geweest op een linde te Kaster en dat verzette hem dan op een huis en vandaar ievers op den Boskant hier in Elsegem, de mensen zeiden daar ook spoken tegen.

#### 17. Vuurbol zweeft door de lucht. (Mullem)

Weet ge wat ik hier nog horen vertellen heb van mensen van Mullem, dat is, dat er nog ne vuurbol gezweefd heeft en dat was toch iets wonderbaars, het grootste deel van de mensen spraken daar toch ook van dat het toverij was.

DE SMEYTER Jozef, Onderwijzer, 27 jaar MULLEM (Ouwegem)

#### 18. Vuurbol leidt mensen in het water. (Huise)

Vroeger waren er wel vele, die als het avond was, en ze moesten van Huize naar Lozer komen, die langs de Plankbeek niet zouden voorbijgekomen zijn, en die expres langs ne groten ommetoer naar Lozer kwamen omdat er daar aan de Plankbeek, zeiden ze, altijd een wit ding vloog. Dat was gelijk nen bal vier die daar zweefde en die de mensen in het water leidde.

TRAEST Michel, Onderwijzer, 54 jaar, HUISE

### 3. Stalkaars.

a. zonder bijgedachte van een ziel.

#### 19. Stalkaars verplaatst zich steeds. (Zingem)

Wij hadden ne keer een beeste in de meers liggen die niet meer

weg en kost en 's nachts moesten wij daarbij waken en terbinst dat wij daar zaten, zagen wij vanuit de verte een keerse afkomen naar ons toe en als ze al redelijk dicht bij ons kwam — en wij zaten al wreed schui en ineengekrompen — pakte ze haar weer op en vloog weerom naar de straat.

DE JAEGER Marie, Huishoudster, 83 jaar, ZINGEM (Heurne)

#### 20. Variante. (Wannegem-Lede)

Aan Sint-Hilarislinde, — dat heeft mijn broer zelf gezien — vloog er altijd een lichtje tot aan C.'s hof en als het daar was keerde het weer naar de linde.

VAN DE WALLE Henri, Seizoenarbeider, 86 jaar, WANNEGEM-LEDE

#### 21. Variante. (Wortegem)

Jaja, van die keerskes daar heb ik nog veel van gehoord. G'hebt vroeger eh, hier van aan Oscar D.V., aan de Keer, tot waar dat Nokere begint zweefde er hier iederen avond rond dezelfde tijd een brandend keerske weg en weer.

NOLF Celina, Huishoudster, 52 jaar, WORTEGEM

#### 22. Stalkaars verwijdert zich bij het naderen. (Nazareth)

Dat is wel vijftig jaar geleden dat er mij dat nen oude mens vertelde van een stalkeerse die daar altijd zweefde en die heur altijd verplaatste, ging hij er naartoe dan sprong dat lichtje naar de overkant en ging hij naar ginder dan sprong het weerom naar hier.

COOLSAET Leonce, Handelsvertegenwoordiger, 65 jaar, NAZARETH

#### 23. Stalkaars vergezelt iemand. (Heurne)

Langs de Leebeek vlogen er in mijnen tijd veel stalkeersen en dat verzette ilder altijd, ik kwam ne keer langs daar en er vloog een keers op ne paal en dan kwam ze mee naar de plaats en als ik aan de molen kwam zat ze op ene van de zeilen. Jaja, ze was al heel dien tijd met mij meegekomen.

VAN DER STRAETEN Edmond, Landbouwer, 94 jaar, HEURNE

#### 24. Stalkaars zet zich neer aan het venster. (Petegem)

Voortijds was er ginder aan die huizen altijd een lichtje te zien en dat verzette hem dan naar dat hof ginder van P. en daarachter ging het dan op die hoge tronke zitten. Bijna iedere avond waren er te P. in de venster keerskes te zien die daar stonden.

DE WAELE Emma, Huishoudster, 68 jaar, PETEGEM

#### 25. Variante. (Eine)

Wij hadden ne keer lang moeten werken in de fabriek om ons werk af te krijgen, en 's avonds kwamen wij naar huis, ik en mijn peer. « Kijk », zei hij, « kijk, ziet ge dat vlammeke daar, ewel, dat is een

stalkeers, en wij gingen er naartoe en dat was een rood vlammeke dat altijd voort versprong.

VAN HAZEVELDT Kamiel, Werkman, 88 jaar, EINE

**26. Stalkaars hangt in een tronk. (Nokere)**

Aan die grote partij land van V. C. staat er alzo een grote oude tronke, ewel, daar hing in den tijd ook altijd een lichtje, dat was een stalkeerse gelijk dat de mensen zeiden, en in de tijd waren ze allemaal schui om langs daar te passeren.

LIETANIE Marie, Huishoudster, 74 jaar NOKERE (Moregem)

**27. Stalkaarsen zweven boven moeras. (Ooike)**

Voortijds heb ik toch ook nog van die lichtjes gezien op de watteringen en op de moerassen of op de meersen en als ge dat naderdet trok hem dat altijd voort achteruit en dat sprong dan dikwijls van de een tronke op de andere.

VAN HEULENBERGHE Octaaf, Seizoenarbeider, 80 jaar, OOIKE  
(Mulle)

**28. Stalkeersen boven de Scheldemeersen. (Zingem)**

In de meersen naar de Schelde toe, waren er vroeger altijd stallichten te zien, daar en wierd wel geen kwaad van verteld, maar toch de mensen waren daar schui van en ik was ook alzo, ik en zou 's avonds ook in onze lochting niet durven gaan hebben als die lichtjes daar allemaal zweefden.

VAN LANCKER Marie, Huishoudster, 81 jaar, ZINGEM

**29. Dwaallichtjes meestal op het kerkhof te zien. (Ooike)**

Ik heb toch vroeger ook nog horen vertellen van die lichtjes die te zien waren, dwaallichtjes zeiden de mensen daartegen, maar alhier en was dat toch maar meest op 't kerkhof dat ze te zien waren.

DE LONGIE Laurent, Onderwijzer, 65 jaar, OOIKE

**30. Variante. (Huise)**

Vroeger waren er alhier toch veel lichtjes te zien, dwaallichtjes zijn dat eigenlijk, maar dat was meest op 't kerkhof en daar verder in dien bos. Maar er zijn er nu nog die 's avonds door dat straatje niet durven komen langs het kerkhof.

TRAEST Michel, Onderwijzer, 54 jaar, HUISE

**31. Lichtje leidt iemand verdoold. (Heurne)**

Ik heb nog geleid geweest maar dat was door een lichtje, dat trok mij altijd voort mee.

VAN DER STRAETEN Edmond, Landbouwer, 94 jaar, HEURNE

**32. Kaars werpt iemand in de beek. (Kruishoutem)**

Ik weet van ene dat zij ne keer een keerse zag vliegen over de beek,

maar zij kwam nader en zij gaf ze alzo ne grote schip maar zij wierd zelf in de beek gesmeten, ja, dat en was geen lachspel, zulle.

DE BACQUER Marie, Huishoudster, 77 jaar, KRUISSHOUTEM

**33. Kaars betovert vrouw. (Wortegem)**

Mijn zuster was op nen avond ne keer naar huis gekomen en daar vloog met haar altijd voort een keerse mee, maar achter nen dag of twee wierd mijn zuster daar ziek van en als zij wilde van het hof gaan dan wierd ze were gestoken, ja jongen zij en kost alleens van het hof niet meer.

BEYAERT Sylvie, Huishoudster, 88 jaar, NOKERE (Wortegem)

**34. Stalkaarsen worden beschoten. (Wannegem-Lede)**

Nu en ziet ge dat toch niet meer gelijk voortijds, alzo al die lichtjes, keersen zeiden de mensen daartegen, maar ze waren daar schui van in den tijd, want de oude garde heeft daar nog op geschoten maar van als dat mijnheer dat hoorde en most hij niet meer.

CLAUWAERT Remi, Hovenier, 75 jaar, WANNEGEM-LEDE  
(Huise)

**35. Naar een stalkaars wijzen is zeer gevaarlijk. (Asper)**

In den tijd waren er veel stalkeersen, en dat waren geesten die weerkeerden, zeiden de mensen ons dan en men most daar niet naar wijzen of ge kreegt een grote kaaksmete.

SIMOENS Albert, Winkelier, 79 jaar, NAZARETH (Asper)

**36. Variante. (Wortegem)**

Als ge een stalkeerse zaagt, ewel, ik heb altijd gehoord dat gij daar niet en most naar wijzen ofdat zij dan naast u kwam staan.

BEYAERT Sylvie, Huishoudster, 88 jaar, NOKERE (Wortegem)

**37. Variante. (Ouwegem)**

Rond de kerke heeft er hier vroeger ook nog een stalkeerse rondgevolgen, en ge most daar niet naar wijzen of ge waart ongelukkig.

DE RUYCK Hilaire, Landmeter, 77 jaar, OUWEGEM (Eke)

b. met bijgedachte van een ziel.

**38. Lichtjes = zieltjes van kleine kinderen. (Ouwegem)**

In den tijd waren er alhier ook nog veel lichtjes te zien en de mensen zeiden daarvan dat het de zielkes waren van kleine kindekes die weerkwamen.

VLERICK Hortense, Huishoudster, 78 jaar, OUWEGEM (Eke)

**39. Stalkaarsen lokken iemand in het water. (Moregem)**

Er waren alhier vroeger op de moerassen en waters alzo dikwijls keerskes te zien en ge kost dikwijls alzo gelijk 't geschreem van kleine jongens horen. En als ge daar naartoe gingt, bewoog dat en dat trok

hem altijd voort achteruit en 't heeft alzo nog gebeurd dat er iemand in 't water liep en verdrongk.

VAN DEN BROECKE Remi, Landbouwer, 84 jaar, MOREGEM (Ooike)

#### 40. Stalkaars is een terugkerende dode. (Huise)

Er was hier op een koeplekske ook iets dat niet juist en was, volgens dat de mensen toch vertelden. Er hing daar in nen boom altijd een lichtje en ze zeiden dat het nen dode was die weerkeerde. Ze hadden daar ne keer een kalf dood en daarvoor trokken ze naar de paters Augustijnen, waardat ze een gebed kregen dat ze negen dagen lang moesten lezen. Daarachter en kernden ze geen boter meer en dat was al de schuld van die keerse in den boom zeiden ze. En als ze dat vertelden aan de paters vroegen ze ofdat ze toch nog regelmatig een mis deden doen voor ulder vader en ze gaven nog ne keer geld voor een mis en de pater had gezeid, als hij zijn vader nog ne keer wilde weerzien dat hij 's nachts moest opstaan en die vent deed dat en hij zei dat hij zijn vader over de halve deur had zien liggen.

NACHTERGAELE Leonie, Huishoudster, 69 jaar, HUISE (Eine)

#### 41. Dode keert terug in gedaante van een kaars. (Zingem)

Mijn nonkel vertelde dat hij op nen avond langs S. L. zijnen bos kwam gegaan en dat er daar een keerse langs hem vloog en op dat hof van den dienen ging zij haar op de halve deur gaan zetten en dan zag hij dat het ulder nonkel moest zijn die in het verdoken gestorven was en weerkwam.

DE JAEGER Marie, Huishoudster, 83 jaar, ZINGEM (Heurne)

#### 42. Stalkeersen zijn terugkerende geesten. (Nazareth)

Stalkeersen dat waren geesten die weerkwamen, als wij thuis waren zagen wij iemand komen en er ging een stalkeers met hem mee en als hij aan onzen was – ons ovenbuur stond dicht tegen de straat – dan sprong die stalkeers in ons ovenbuur en ze heeft daar heel de nacht gebleven.

NACHTERGALE Alois, Werkman, 92 jaar, NAZARETH

#### 43. Variante. (Elsegem)

Keersen, dat was ook allemaal toverij die voortijds veel bestond, dat waren doden die weerkeerden, zeiden de mensen. Maar dat was toch eigenlijk raar ook. Dat waren keersen, die daar ievers stonden te dansen en ge mocht daar naartoe gaan, dat bleef altijd voort even ver, juist gelijk dat ge naar ne regenboog toe rijdt.

ANCKAERT Albert, Onderwijzer, 38 jaar, ELSEGEM

#### 44. Variante. (Mulle)

Ja, eh, niet ver van hier was er ook wel ene die weerkwam achter haar dood, en dat was gelijk een klein lichtje en ze ging altijd heur in nen boom gaan zetten niet ver van een hof.

DE MEYER Evarist, Seizoenarbeider, 71 jaar, HUISE (Zingem)

#### 45. Variante. (Asper)

Ik heb voortijds ook nog lichtjes gezien, ze zeiden dat het dode mensen waren die ultiere geest werekeerden gelijk op het hof van M., daar heeft dat nog veel gebeurd.

GEVAERT Marie, Huishoudster, 88 jaar, ASPER (Zingem)

#### 46. Stalkaars geeft een slag op de deur. (Oudenaarde)

Mijn vader heeft dat nog verteld dat er een keerse meevloog met enen die 's nachts langs de baan was, en ze vloog mee tot aan zijn huis en als hij de deur toe deed, hoorde hij also ne grote slag op de deur, en ze zeiden dat die keersen allemaal zielen waren die weerkeerden. (1)

### 4. Schatvuur.

#### 47. Stalkaars wijst plaats van een verborgen schat aan. (Moregem)

Hier in Moregem was er daar ook ne keer op een zekere plaats altijd een keerse te zien. Op nen zekeren avond kwam er ne keer enen langs daar naar huis en hij zag die keerse van d'een tronk op d'andere wippen en daarachter zag hij ze verdwijnen in een hol in den barm en hij zei in zijn eigen : « Als ik hier nog ne keer voorbijkom, 'k zal wel maken dat ik ginder een beetje dichter bij dien barm zit ». Enige dagen daarachter, kwam dienzelfsten weer langs daar naar huis maar hij was ne een beetje zat. Maar almetnekeer zag hij were die keerse in de verte afkomen. Hij schoot hem algauw naar dien barm en lei hem op dat gat en gebaarde dat hij sliep. Maar die keerse kwam bij hem, pakte hem op, lei hem nevens 't gat en kroop erin, achter een beetje kwam ze were, pakte hem weer op en lei hem waardat hij eerst lag. Maar die vent heeft nooit geen gezond uur meer beleefd. Hij heeft dat dan verteld en ze hebben nadien dan nog in dat gat gedolven en ze hebben daar nen dikkom gevonden vol met leernen (2) geld, zo ge kunt peizen hoe oud dat dat moest zijn.

VANDE WIELE Honorine, Huishoudster, 71 jaar, MOREGEM

### 5. Spookvuur.

#### 48. Spookvuur. (Kruishoutem)

Aan «de Platte Beurs » was er daar een kind dood en er gebeurden daar veel ongelukken, en als ge daar dan 's avonds passeerdet, was er also een wrede klaarte te zien, 't was juist gelijk dat dat hof in brand stond.

VEYS Jules, Klompenmaker, 67 jaar, OUWEGEM (Kruishoutem)

**Wordt voortgezet.**

(1) vgl. Vander Straeten E., Aldenardiana en Flandriana, nieuwe reeks, s.l., deel II (1876), p. 18 en 69-70.

(2) leernen = lederen.



# Boekbesprekingen

THEYS (CONSTANT). Geschiedenis van Alseberg. — Uitg. van het Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant, Druk. A. Hessens, Brussel, 1960, 504 blz., 91 ill. en portret van de schrijver. Prijs: 250 F.  
(Te storten op postrekening n° 886.17 van C. Theys, Alseberg).

Eens te meer moeten wij de heer C. Theys geluk wensen met deze degelijke en lijvige dorpsmonografie — de zevende van zijn hand — die getuigt van de uitgebreide belesenheid van de S., alsook van zijn rijke dokumentatie, vrucht van jarenlange geduldige opzoekingen in allerlei archieven.

Deze monografie, gewijd aan zijn geboortedorp en woonplaats, overtreft nog de zes voorgaande, al vinden wij het spijtig dat wegens ziekte van de S. het topografisch hoofdstuk met verwerking van de lokale plaatsnamen achterwege gebleven is, zodat er geen toponymische studie in voorkomt, wat wel het geval was bij de voorgaande.

Daar Alseberg sedert eeuwen een beroemde bedevaartplaats is en aan de verering aldaar van O.L.Vrouw Ster der Zee, beter bekend onder de naam van O.L.Vrouw van Alseberg, zijn ontstaan en grotendeels zijn welvaart te danken heeft, is het dus niet te verwonderen dat de grote helft van het werk, nl. gans het tweede deel, gewijd is aan de kerkelijke geschiedenis.

In het eerste deel, de burgerlijke geschiedenis, wordt er achtereenvolgens gehandeld over het ontstaan en de ontwikkeling van de dorpskern, de naam der gemeente, de plaatselijke aardrijkskunde, de grondheerlijkheid en de bezitters ervan, de economische geschiedenis (met omstandige beschrijving van de talrijke herbergen, pleisterplaatsen der bedevaartgangers), de kulturele geschiedenis (met plaatselijke biografie en een lijst van Alsebergse spreuken en gezegden), het ontspanningsleven, de volksgebruiken, de demografie, de vroegere oorlogsfeiten en politieke beroeringen, alsook de wereldoorlogen. Een hoofdstuk is ook gewijd aan het gemeentebestuur en de openbare diensten in de 19<sup>e</sup> en 20<sup>e</sup> eeuw.

Het tweede deel, zoals reeds vermeld, omvat de kerkelijke geschiedenis. Alle archivalische gegevens betreffende het kerkgebouw en de kapelletjes, het godsdienstig leven en de gebruiken in verband met de verering van O.L.Vrouw van Alseberg worden hierin opgenomen. Het is meest in dit deel dat S. het bewijs levert van zijn fijne speurzin en van zijn taaie en bewonderenswaardige ijver in zijn jacht op geschiedkundige dokumenten.

Stippen wij ook aan dat de talrijke anekdotische details, die in de tekst ingelast zijn, de lektuur van deze modelmonografie zeer veraangenamen. Het boek is daarbij typografisch zeer verzorgd en rijk geïllustreerd. Dit werk zal voorzeker de belangstelling van alle beoefenaars der heemkunde, van alle folkloristen, en i.z. van de streekgenoten van de S., genieten. Warm aanbevolen dus!

F. V. Es.

\*  
\*\*

KLEYN (J. DE). Het aankijken waard. Voorwerpen van ambacht en huisvlijt uit het bezit van « Het Nederlands Openluchtmuseum ». — Uitgave J.H. de Bussy, Rokin, 62, Amsterdam, 1960, 78 blz., 64 illustraties. Prijs : f 4.90.

De heer J. de Kleyn, konservator van de afdeling Realia van het Rijksmuseum voor Volkskunde « Het Nederlands Openluchtmuseum » te Arnhem, biedt ons in dit mooi uitgegeven en rijk geïllustreerd werkje een keus aan van 64 typische exemplaren uit de overgrote hoeveelheid (ruim 30.000) gebruiksvoorwerpen der vorige generaties in het bezit van zijn afdeling. Deze keus heeft hij met veel overleg gedaan en vooral met grote liefde voor deze getuigen van de materiële volkskultuur. De voorgestelde voorwerpen, alhoewel produkten van ambacht en huisvlijt en steeds gemaakt met een nuttigheidsdoel, treffen ons door hun soms aantrekkelijke vorm en mooie en frisse versiering, waardoor de vervaardiger, meestal een gewone volksmens of -ambachtsman, uiting heeft gegeven van zijn ingeboren schoonheidszin. Kunstvoorwerpen zijn het zeker niet, maar toch schoonheidsuitbeeldingen, die spreken tot het hart, omdat zij uit een esthetische drang gesproten zijn, in een tijd toen het hart nog niet verdord werd door de techniek en het mechanisme en de mens nog genot vond in het zelfvervaardigen en -versieren van voorwerpen van dagelijks gebruik. Het is ook over het gebruik en over de waarde van deze voorwerpen voor hun bezitters dat de auteur meest handelt in zijn leerzame inleiding en in zijn beknopte toelichtingen bij de klare foto's gemaakt door de heer B. Lukkien, de fotograaf van het Openluchtmuseum.

Zonder twijfel zijn dergelijke relikten van de materiële kultuur van de vorige generaties « het aankijken waard ».

Voorzeker zal dan ook het lezen van dit boek ieder schoonheidskenner en -minnaar, al toont hij verder geen belangstelling voor de volkskultuur, treffen en hem aanzetten de rijke verzamelingen realia van « Het Nederlands Openluchtmuseum » te Arnhem te gaan bezoeken.

Ook te Bokrijk, in ons « Vlaams Openluchtmuseum » zal hij wel menig juweeltje van volkskunst kunnen bewonderen.

Wij wensen niet enkel de auteur, maar ook de fotograaf en de uitgever geluk met dit mooie boek, een fraaie typografische prestatie, een genot voor de geest en een streling voor het oog.

F. V. Es.